

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Josipa Perković

**KOVANJE RATA U SISKU KROZ PISANJE LISTA
SLOBODNI TJEDNIK U RAZDOBLJU OD 1990.-1993.
GODINE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: Prof.dr.sc. Ozren Žunec

Zagreb, studeni 2015.

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	2
2. Definicija propagande	4
2.1. Deset načela ratne propagande	5
2.2. Propaganda u Prvom svjetskom ratu	7
2.3. Propaganda u Drugom svjetskom ratu.....	7
3. Uloga medija u propagandi	10
3.1 Mediji u Domovinskom ratu.....	11
3.2. Obilježja Goebbelsove propagande u izvještajima HTV-a	12
3.3. Slobodni tjednik.....	14
4. Ratni sukobi na području Siska.....	19
4.1. Nacionalna struktura stanovništva grada Siska 1991. godine	19
4.2. Tijek ratnih sukoba na području Siska i Banije	19
4.3. Ubojstva srpskih civila u Sisku 1991. godine.....	21
5. Analiza sadržaja Slobodnog tjednika	24
5.1. Analiza vremenskog razdoblja izlaženja tekstova o Sisku.....	24
5.2. Tematska analiza Slobodnog tjednika	26
5.3. Analiza tekstova prema 10 načela ratne propagande.....	28
5.4. Analiza tekstova prema vrsti propagande.....	31
6. Odnos intenziteta propagande s brojem žrtava	34
7. Zaključak	36
LITERATURA.....	38
POPIS ANALIZIRANIH TEKSTOVA IZ SLOBODNOG TJEDNIKA	39
SAŽETAK.....	42
SUMMARY	43

1. Uvod

Iako je od završetka rata u Hrvatskoj prošlo dvadeset godina, a od intenzivnih ratnih događanja na području grada Siska čak i više, ako ne računamo nekoliko dana za vrijeme vojne operacije Oluja, mnogi bi olako mogli zaključiti da je tema ratne propagande i njenog utjecaja na događaje u ratu *passé* u kontekstu suvremenih problema s kojima se danas suočavaju Hrvatska i Sisak. Ipak, uzimajući u obzir recentne događaje povezane s prosvjedom branitelja, međusobne tužbe Srbije i Hrvatske za genocid, suđenja za ratne zločine te ekonomski kolaps u Sisku koji svoje ishodište ima upravo u vremenskom razdoblju o kojem će biti riječi u ovom radu, te u konačnici najaktualnije događaje vezane uz cenzuru novinara, smatram da je tema još uvijek aktualna i važna za razumijevanje sisačke i hrvatske zbilje.

Sisak je mnogo puta spominjan u ratnom kontekstu, no malo je toga uistinu rečeno te je na malo događaja stavljena povijesna točka. Kao sociologinji i kao Siščanki, bavljenje ovom tematikom mi je posebno zanimljivo prvenstveno iz razloga što su mnogi događaji iz tog razdoblja još uvijek nerazjašnjeni i nedovoljno istraženi. Kako je ovo ipak samo diplomski rad, fokusirat ću se na jedan od vanjskih faktora koji mi je dostupan za proučavanje, a to je tjedni magazin *Slobodni tjednik* koji je izlazio u razdoblju od 1990. do 1993. godine. Termin iz naslova „kovanje rata“ posuđen je iz naslova knjige Marka Thompsona koja prikazuje medije u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini za vrijeme ratova devedesetih godina prošlog stoljeća.

Slobodni tjednik bi se mogao proučavati kao školski primjer ratne propagande koji je svoj posao obavljao po „kanonima žanra“ – emotivni tekstovi, sugestivne fotografije, neutemeljene aluzije. Do dotičnog tjednika došla sam proučavajući dostupne podatke o zločinima nad srpskim civilima u Sisku. U jednom od novinskih tekstova spominje se upravo članak iz lipnja 1991. pod naslovom „*SISAK: Imena 14 apostola zla: Vampiri KOS-a su spremni*“. U tekstu koji je svojevrsni poziv na linč pojedinih Siščana srpske nacionalnosti navode se njihova imena, prezimena, adrese i brojevi telefona s obrazloženjem kako je riječ o vrlo opasnim KOS-ovcima. U narednim mjesecima neki od imenovanih Srba nađeni su ubijeni ili su nestali pod nerazjašnjenim okolnostima.

U radu ćemo istražiti koliko često i na koji način se *Slobodni tjednik* bavio temom Siska. Istraživanju smo priključili i cijelo područje Banije iz razloga što je Sisak bio neupitni centar tog područja, usko povezan sa svojom okolicom koja je ovisila o njemu u ekonomskom, socijalnom i administrativnom smislu.

U radu polazimo od tri hipoteze.

H1: *Slobodni tjednik* je širio ratnu propagandu

H2: Sisak je bio poprište ratnih zločina usmjerenih prema srpskom civilnom stanovništvu

H3: Intenzitet ratne propagande u odnosu je s intenzitetom ratnih zločina počinjenih prema srpskom civilnom stanovništvu.

Istraživačko pitanje koje se postavlja je sljedeće: je li ratna propaganda koju je širio *Slobodni tjednik*, a koji se svojim temama doticao Siska i okolice, u odnosu s ratnim zločinima prema srpskom civilnom stanovništvu na području grada i okolice, odnosno, je li se intenzitet i broj zločina povećavao usporedno s propagandom koju je vršio *Slobodni tjednik*?

U radu će pored toga biti riječi i o ulozi medija u ratu i povijesti ratne propagande, ratnim događajima u Sisku i kako su oni prikazani u *Slobodnom tjedniku* te ratnim zločinima prema srpskom civilnom stanovništvu koji su malodje u Hrvatskoj poprimili takve razmjere.

2. Definicija propagande

Propaganda u neutralnom smislu znači promoviranje određenih ideja. Pejorativno značenje dobiva u 17. stoljeću kada je Vatikan osnovao *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* (Sveta kongregacija za širenje vjere) čiji je cilj bio širiti vjeru u Novi svijet odnosno neistražene dijelove Azije, Afrike i Sjeverne i Južne Amerike te suprotstavljati se širenju protestantizma od strane kolonijalnih carstava Engleske i Nizozemske. Ipak, potpuno negativno značenje dobiva tek u Prvom svjetskom ratu o čemu će biti riječi kasnije u radu.

U svom opsežnom radu o propagandi Jowett i O'Donnell su je definirali kao promišljen i sustavni pokušaj oblikovanja percepcije, manipuliranja informacijama i upravljanja ponašanjem u svrhu ostvarivanja ciljeva onoga koji propagandu provodi.

S obzirom na istinitost informacija i poznavanje izvora, propaganda se dijeli na bijelu, sivu i crnu propagandu.

Bijela propaganda se odnosi na propagandu čiji je izvor točno poznat, a informacije kojima raspolaže su istinite. Bijela propaganda gradi kredibilitet kod onih kojima je namijenjena jer bi u budućnosti to moglo biti korisno onome koji takvu propagandu provodi. (Jowett i O'Donnell, 1999.) Primjeri takve propagande su programi javne televizije, slavljenje državnih praznika i praćenje domaćih sportaša na međunarodnim sportskim natjecanjima.

U slučaju kada je izvor sakriven ili se pripisuje protivničkoj strani, a informacije su lažne ili izmišljene, govorimo o crnoj propagandi. Najjači instrument crne propagande jest stvaranje obmane, odnosno širenje lažnih informacija kako bi se stvorila (lažna) slika koja ide u korist onome koji propagandu provodi. Crna propaganda najčešće se koristi u ratu. Za vrijeme Hitlerovog planiranja invazije na Veliku Britaniju, Nijemci su odašiljali lažne informacije putem radio stanice za koju su Britanci smatrali da je njihova, kako bi izazvali malodušnost među stanovništvom.

Siva propaganda odnosi se na informacije koje su poluistinite, a izvor se ne može točno identificirati ili se pripisuje trećoj strani. Siva propaganda koristi se kada se želi poniziti političke protivnike odnosno suparnike ili tvrtke koje namještaju statistička izvješća o uspješnosti svog proizvoda.

2.1. *Deset načela ratne propagande*

Prema Krisu i Leitesu (1947.) ratna propaganda ima dva osnovna cilja: Prvim se želi maksimalizirati sudjelovanje ljudi u aktivnostima svoje grupe, odnosno, stvoriti grupni identitet i osjećaj pripadnosti (od uže grupe u ratnim operacijama do jačanja emocionalnog odnosa prema vlastitoj zemlji). Želi se identificirati pojedinca s rukovodstvom te ojačati povjerenje u to rukovodstvo. Cilj obuhvaća i prihvaćanje osnovnih vrijednosnih usmjerenja odnosno ratnih ciljeva te stvaranje samopouzdanja i povjerenja da će se postavljeni ciljevi i ostvariti.

Drugi je cilj u osnovi „obrnuta slika u ogledalu“, minimalizacija udjela neprijatelja u aktivnostima vlastite grupe – unošenje podjele unutar grupe, stvaranje nepovjerenja prema vodstvu, djelovanje na gubitak samopouzdanja i dovođenje u sumnju vrijednosne osnove i ratne ciljeve neprijatelja.

Dva osnovna cilja su komplementarna te se mogu razlikovati kao „propaganda prema vani – neprijatelju“ i „propaganda prema unutra – vlastitom narodu“. (prema Šiber, 1998.:333)

Sve države koriste se nekom vrstom obmane kako bi zavarale vlastiti narod, privukle neutralne strane i obmanule protivnike, te je ona prepoznata kao snažno oružje u doba rata. Psihološki faktor je u ratu jednako važan kao i vojni, a cilj je svake vlasti držati visoki moral civila i vojnika. Narod se nikada ne smije dovesti do stanja očaja i stoga se pobjede trebaju preuveličavati, a porazi minimizirati. Osjećaji mržnje i prijezira prema neprijatelju trebaju se svakodnevno poticati u javnom mnijenju, što se postiže sredstvima propagande. (Ponsonby, 1929.)

Ovako je Arthur Ponsonby u knjizi „*Falsehood in War Time*“ iz 1929. godine pisao o propagandi. Mehanizme ratne propagande sažeo je na primjerima iz Prvog svjetskog rata, a belgijska povjesničarka Anne Morelli sistematizirala ih je u 10 točaka (prema Kunczik i Zipfel 2006.):

1. Mi ne želimo rat.
2. Neprijatelj je isključivi krivac za rat (ponašanje protivnika nas prisiljava na takve postupke).

3. Neprijatelj ima demonske osobine (kada se stvara slika o neprijatelju, učinkovitije je da se ne demonizira cijeli narod nego da se neprijatelj personalizacijom učini opipljivim tj. da se u prvom redu neprijateljski vođa stilizira kao vrag u ljudskom obličju; oblikovanje slike o neprijatelju u stanovništvu stvara osjećaj ugroženosti povezan s potrebom za jakim vodstvom, odnosno velikom spremnošću na prihvaćanje autoritarnog vodstva. Slike o neprijatelju mogu služiti tomu da se frustracije koje postoje unutar države projiciraju izvan nje i tako učine „neškodljivima“).
4. Mi se borimo za dobru stvar, a ne sebične ciljeve (ciljevi koji doista stoje iza objave rata - ekonomski ili geopolitički - javnom se mišljenju otkrivaju samo u rijetkim prilikama. Umjesto toga, u javnosti se navode motivi koji se nedvojbeno čine opravdanim).
5. Neprijatelj namjerno čini zlodjela. Kada mi pogriješimo, to je uvijek nehotice (propaganda rado stvara dojam da zlodjela čini samo protivnička strana. Ako je naša strana posrijedi, onda je to „tužna pogreška“ ili „kolateralna šteta“).
6. Neprijatelj se koristi nedopuštenim oružjem (služi stvaranju dojma da vlastita strana, za razliku od protivničke, poštuje „pravila igre“).
7. Naši gubici su neznatni, a protivnički golemi (tijekom rata potpora javnog mišljenja može se zadržati samo ako se postižu stvarni, ili prividni uspjesi, u što spada umanjivanje vlastitih i uveličavanje protivničkih gubitaka).
8. Našu stvar podupiru umjetnici i intelektualci (zaraćene strane očekuju da će im svjedočenje osoba koje su nedvojbeno „uzvišene“ donijeti uvjerljivu potporu za vlastitu stvar).
9. Naša misija je sveta (kako bi se opravdao rat, rado se koriste i religijski argumenti).
10. Izdajnik je onaj tko sumnja u naše izvještaje (onaj tko posumnja u propagandne poruke vlastite strane, brzo će se izložiti kritici da nije dobar domoljub).

Kao što se vidi iz navedenog, ratna propaganda prvenstveno služi kako bi se uvjerilo domaće stanovništvo u opravdanost rata kroz različite vrste demonizacije neprijatelja i opravdavanje vlastite strane.

2.2. *Propaganda u Prvom svjetskom ratu*

U Prvom svjetskom ratu nacije su po prvi put bile uvučene u globalni rat. Od građana Europe i SAD-a zahtijevalo se odricanje od vlastitih užitaka u korist ratnog napretka. Trebalo je sakupiti novac, žrtvovana su materijalna zadovoljstva i naposljetku, ljudi su gubili svoje voljene osobe na ratištima. Nužno je bilo odobravanje i suradnja čitave javnosti. Kako bi se to postiglo, bilo je potrebno podići nivo mržnje i straha prema neprijatelju. Masovni mediji korišteni su na potpuno novi način – za povećavanje domoljublja, predanosti ratnim operacijama i mržnje prema neprijatelju. Propagandne poruke širile su se putem vijesti, filmova, fotoreportaža, javnih govora, knjiga, plakata, glasina i plaćenih oglasa. (Jowett i O'Donnell 1999.)

Državna propaganda je u Prvom svjetskom ratu prvi put institucionalizirana. Ministarstvo informacija Velike Britanije prvenstveno se fokusiralo na uključivanje SAD-a u rat. Ministarstvo je bilo opremljeno za distribuciju propagandnih materijala koji su uključivali neistinite tvrdnje o okrutnosti njemačkih vojnika. (Chomsky, 2002.)

Američki Odbor za javne informacije pod vodstvom Georgea Creela imao je zadatak „prodati rat Amerikancima“. Unutar Odbora za javne informacije, postojao je Odjel koji se bavio distribucijom propagandnog materijala industrijskim radnicima, između ostalog kako bi se istaknula povezanost industrijske proizvodnje i uspjeha ratnih operacija te potaknula solidarnost između radničke klase i vojnika. (Jowett i O'Donnell 1999.)

Tijek Prvog svjetskog rata dokazao je uspješnost takve vrste propagande, no još veći dokaz uspjeha je činjenica da je „prodavanje rata Amerikanacima“ bila jedna od prvih modernih marketinških kampanja na temelju koje se danas razvila najmoćnija svjetska industrija.

2.3. *Propaganda u Drugom svjetskom ratu*

Možda najznačajniji primjer propagande u svjetskoj povijesti odnosi se na nacističku propagandu u Drugom svjetskom ratu. Zahvaljujući njoj, Hitler je uspio pridobiti većinu Nijemaca za svoje destruktivne ciljeve. U tome mu je najviše pomogao

Joseph Goebbels koji je bio na čelu Ministarstva narodnog prosvjedenja i propagande. Goebbels je, učeći na primjeru američke i britanske propagande u Prvom svjetskom ratu, uspješno širio Hitlerove ideje i ciljeve.

Dobb (1950.) je sistematizirao ukupnu Goebbelsovu propagandu u 19 osnovnih pravila. (prema Šiber 1998.) Dobbovih 19 pravila mogli bismo grupirati u nekoliko općenitijih načela koja opisuju glavne karakteristike Goebbelsove propagande.

Iako suprotno općoj definiciji propagande kao obmani, jedno od najvažnijih pravila Goebbelsove propagande je bilo govorenje istine. Goebbels je smatrao kako je vjerodostojnost najvažnija te su se istinite informacije trebale koristiti što češće. Trebalo je izbjegavati lažne nade budući da će narod u konačnici otkriti istinu što će povećati frustraciju, a vlast izgubiti svaku vjerodostojnost. Laž se smije koristiti jedino u situaciji kada ona ne može biti otkrivena.

Budući da je nacistička vlast počivala na Hitlerovu autoritetu, jasno je kako se i propaganda oslanjala na njega. Međutim, kako bi prestižan autoritet imao snagu, ne smije se pozivati na njega prečesto jer u suprotnom dolazi do zasićenja. Načelo autoriteta najvažnije je za propagandu u operativnom smislu. Ona se mora voditi s jednog mjesta koje će donositi direktive, održavati moral te nadgledati aktivnosti.

Iako se propaganda općenito može gledati kao svojevrsna manipulacija, jedna od specifičnih karakteristika Goebbelsove propagande jest manipuliranje emocijama vlastitog stanovništva. Propaganda mora održavati optimalnu razinu straha – razinu koja je dovoljno velika da potiče na akciju ali ne prevelika kako ne bi došlo do panike i demoralizacije. Također, treba smanjiti utjecaj frustracije, dobra propaganda uvijek će postavljati naizgled dohvatljive ciljeve, a akumulirano nezadovoljstvo naći će svoj izlaz u „definiranom društvenom objektu agresije“.

Zadnja karakteristika, koja se nadovezuje na načelo istinitosti, jest da se propagandne aktivnosti moraju uskladiti s vojnim akcijama.

Kako na domaće stanovništvo, propaganda mora djelovati i na neprijateljski moral, akcije i propagandu.

Opće je iskustvo svih analitičara ratne propagande da su u ratu propagandno-psihološke aktivnosti efikasne samo ako se pobjeđuje na bojnopolju, a istodobno se provode ekonomske i političke reforme. (Šiber, 1998.)

Dugoročno gledano, Hitlerova propaganda u Njemačkoj pokazala se vrlo uspješnom i bila poražena tek na bojnopolju. Iako je Hitler izgubio rat, njegova propaganda je svakako donijela mnoge pobjede. Nakon što su saveznici oslobodili koncentracijske logore, njemački vođe su i dalje opravdavali holokaust. Danas, 70 godina nakon Drugog svjetskog rata je očito kako je nacistička simbologija ostavila trag. U popularnoj kulturi je poznat lik nacističkog vojnika u strogoj uniformi, koji slušajući Wagnera, naređuje ubojstvo na stotine židovskih zarobljenika. Povijesna trajnost i prisutnost te slike je najbolji dokaz snage Hitlerove propagande. (Jowett i O'Donnell 1999.)

3. Uloga medija u propagandi

Reana Senjković u svom radu „Propaganda, mediji, heroji, mitovi, i ratnici“ dijeli prošlost istraživanja medija i percepcije medijskih poruka na tri faze: fazu otkrivanja potencijala masovnih komunikacija, fazu otkrića selektivne percepcije i fazu povratka konceptu moći masovnih medija.

Prva faza polazi od teze da se javno mnijenje proizvodi, a da ga oblikuju i njime manipuliraju oni koji u tomu vide svoj interes. Pretpostavke ove prve faze u istraživanju javnog mnijenja dijelom su se temeljile na primjeni nove tehnologije, ofsetnog tiska, pa i na fascinaciji novim medijima, filmom i radijem, ali prije svega na ekstenzivnoj fašističkoj propagandi i, s druge strane, na tek uočenim uspjesima ekonomske propagande. (Senjković, 2001.)

Druga faza odvija se nakon Drugog svjetskog rata, kada su predmetom istraživanja masovnih komunikacija postale i društvene posljedice popularne kulture. Sve brojnija istraživanja i primjena empirijskih metoda o utjecaju i učincima masovnih komunikacija vrlo brzo su dala rezultate. Empirijska su istraživanja pokazala da se ljudi izlažu porukama medija, razumijevaju ih i pamte selektivno, u skladu sa svojim sklonostima. Ljudi, tvrdilo se, manipuliraju masovne medije, a nisu njima manipulirani. (Curran, Gurevitch i Woolacott, 1986.: 12; McQuail, 1992.: 253; prema Senjković 2001.:37)

Treća faza započinje ulaskom televizije u medijski prostor. Televizija je ubrzo postala najvažnijim izvorom informacija o političkim i drugim dnevnim događajima. Svojim je političkim informacijama doprla i do onih koji za politiku nisu zainteresirani. (Senjković, 2001.) Takve je gledatelje televizija aktivirala, oni sada imaju političke stavove i raspravljaju o njima. Pored televizije, povratku konceptu utjecaja masovnih medija pridonio je i povratak lijevog razmišljanja koje je ustvrdilo da su se medijski materijali dizajnirali da bi podržali kapitalistički i birokratski vladajući status quo. (Blumler i Gurevitch 1986.:15; prema Senjković 2001.:37)

Masovni mediji su, zbog svoje dostupnosti, broja konzumenata i kredibiliteta, postali najjače oružje propagande. Najeksplicitnija propaganda u medijima je širenje dezinformacija. Dezinformacije se sastoje od izmišljenih vijesti za koje se tvrdi da su istinite i da dolaze od vjerodostojnih izvora. (Jowett i O' Donell) Cilj dezinformacija je

obmana, koja se može definirati kao smjereni i slojeviti pokušaj stvaranja pogrešnih shvaćanja i uvjerenja kod javnosti u svrhu postizanja ciljeva i ostvarivanja interesa stvaratelja obmane, a koje javnost ne bi podupirala, te koji nisu u njenom interesu.

U ratnoj propagandi, najvažnija uloga medija je oblikovanje slike o neprijatelju. Oblikovanje slike o neprijatelju stvara osjećaj ugroženosti i potrebe za jakim vodstvom, a javnost je spremnija na prihvaćanjem autoritarnih vođa. Slike o neprijatelju mogu služiti i da se frustracije koje postoje unutar države projiciraju izvan nje te se tako učine „neškodljivima“. (Kunczik i Zipfel)

3.1 Mediji u Domovinskom ratu

Rat na teritoriju bivše Jugoslavije bio je od svojih početaka i rat medija: javni mediji (obavijesna sredstva) pomagali su u njegovoj pripremi i u ozračju mitološki motiviranog nacionalizma stvarali osjećaj neizbježnosti oružanog obračuna s ideološkim protivnikom. Mediji su također potpomogli eskalaciju nasilja. (Grünfelder, 1994.:13, prema Kanižaj 2011.: 181.).

Nacionalni informativni tisak u Hrvatskoj 1990. činili su dnevni listovi *Vjesnik*, *Večernji list*, *Slobodna Dalmacija*, *Glas Istre*, *Glas Slavonije*, *Novi list*, *Sportske novosti*, *Borba* (latinično izdanje) i *La voce de popolo* te tjednici *Globus*, *Slobodni tjednik* i časopis *Danas*. (Jergović, 2004.)

U Hrvatskoj je početkom devedesetih godina medijska kontrola oslabila u odnosu na vrijeme Jugoslavije. Hrvatska televizija je dobila pohvale za svoje izvještavanje o izbornoj kampanji, regionalni tisak je bio izuzetno produktivan i visoko profesionalan, privatne televizije pripremale su se za rad i sve se činilo kao dobar temelj za slobodno i nezavisno novinarstvo. (Thompson, 1995.)

Prije nego što je stranka HDZ došla na vlast, njeno vodstvo i predstavnici su obećavali potpunu slobodu govora. Nakon izbora, pokazalo se kako je ta stranka imala namjeru vladati zemljom kao njihovi prethodnici, odnosno kao s partijskom državom.

Kako bi mogla kontrolirati i disciplinirati medije, vlast je na mjesta na kojima su u medijima radili „nepodobni“ dovodila vjerne stranačke kadrove, uspostavila je okvir za određivanje vlasništva i nadzor nad privatizacijom koji Vladi dopušta da prenese

javna poduzeća (uključujući i medijska) u državno vlasništvo („nacionalizacija“) ili da ih preda u ruke odabranih poduzetnika. Zbog toga su mediji *de facto* u vlasništvu države ili stranačkih funkcionara. Također, nova vlast bi poništila akte o privatizaciji, donesene u skladu sa saveznim zakonom, ako joj rezultati tih akata nisu bili po ćudi, i ponovila proces privatizacije u skladu s okvirom što ga kontrolira vlast. Praktički je saćuvala monopol elektronskih medija pod svojom kontrolom, tako što nije održala javno zadano obećanje kako će dopustiti privatne elektronske medije, selektivno je gušila postojećee privatne elektronske medije, ovisno o njihovom politićkom profilu, koristila je generalne klauzule u zakonima koji se tiću medija, izdavala je predsjednićke uredbe kojima je ogranićavana sloboda medija pod uvjetima izvanrednog stanja, koje Predsjednik odrećuje svojom diskrecijskom odlukom, koristila je medije pod svojom kontrolom za klevetanje i demoralizaciju novinara i medija izvan njene kontrole, poticala je ili tolerirala paravojne metode za zastrašivanje novinara kako bi zadobila kontrolu nad medijima. (Thompson, 1995.).

Meću predsjednićkim ovlastima zajamćenim Ustavom, dvije su upotrijebljene u svrhu ogranićavanja slobode medija. Članak 17. Ustava daje Predsjedniku pravo da ogranići ustavna prava i jamstva „u doba ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike“. Članak 101. daje mu pravo „da donosi uredbe sa zakonskom snagom u slućaju ratnog stanja.“ Prema tim uredbama vlast je imala pravo u ratnim uvjetima smijeniti urednika i direktora medija, kao i kazniti novinara i zabraniti (bez prava na priziv) glasilo ako su prekršili vrlo stroga ogranićenja izvještavanja o vojnim pitanjima i zbivanjima iz ratnih podrućja. Spomenuta prava izvedena iz navedenih uredbi primijenjena su samo jednom prije nego su uredbe povućene - radilo se o slućaju Slobodnog tjednika. (Thompson, 1995.) Slobodni tjednik optužen je za odavanje vojne tajne, objavivši prijepis razgovora između predsjednika Tuđmana i zapovjednika obrane Vukovara, Mile Dedakovića Jastreba.

3.2. *Obilježja Goebbelsove propagande u izvještajima HTV-a*

Vjesnik – a neposredno zatim i Hrvatska radio-televizija (HRT) – postali su prvi trofej nove nacionalistićke vlasti. (Kurspahić, 2003.:73) HTV je 28. kolovoza 1991. svim regionalnim studijima poslala faksirani „dekret“ od 13 toćaka. (Thompson, 1995.).

U osvrtu na HTV-ov naputak, možemo pronaći temeljne principe Goebbelsove propagande barem u deklarativnom smislu. Prva točka započinje načelom istinitosti: „1. Izvještaji moraju započeti s najnovijom informacijom, a tek poslije toga se može dati pregled dnevnih zbivanja“. Također, od novinara se tražilo da izostave komentare i prenose samo činjenice.

Činjenica da je sve filmske materijale morao odobriti urednik, a nepridržavanje naputka je rezultiralo profesionalnim i zakonskim posljedicama, govori o poštovanju načela autoriteta. U konačnici i samo izdavanje naputka kao upute novinarima kako izvještavati s ratišta, najbolji je primjer autoritarnog vođenja propagande.

Rat u Hrvatskoj vodio se na jednoj trećini njezinog teritorija te su gotovo svi stanovnici bili na posredan ili neposredan način pogođeni zbivanjima na ratištu. Stoga možemo zaključiti kako je manipulacija emocijama bila poprilično lak zadatak. U naputku stoji kako se treba izbjegavati emitiranje slika ljudi koji plaču i jadikuju, koji su izgubili živce, ranjenih i ustrijeljenih vojnika. Također, izvještaji su se uvijek trebali završiti optimističnim izjavama. Može se primijetiti kako je ovo u direktnoj konfrontaciji s naputkom u kojem se traži prenošenje činjenica, a ne komentara.

Ako usporedimo zadnju karakteristiku Goebbelsove propagande – usklađivanje propagandnih aktivnosti s vojnim akcijama – možemo i ovdje pronaći neke sličnosti u HTV-ovom naputku. U njemu stoji kako se ne smije izvještavati o budućim akcijama MUP-a te se ne smiju prikazivati porazi na bojištu. Zabrana se može promatrati i kao uobičajeno postupanje novinara za vrijeme ratnih aktivnosti, a ne posebnim propagandnim pristupom.

Damir Matković, novinar HRT-a, ovako opisuje svoje iskustvo ratnog reportera: „Jednom imali smo instrukciju s visokog mjesta da nađemo selo u ratom zahvaćenoj Slavoniji, gdje Srbi i Hrvati još žive u miru jedni s drugima. Našli smo selo i prikazali priču o ljudima koji odbacuju rat samo nekoliko kilometara daleko od linije fronta. Ljudima na visokim mjestima to se toliko dopalo, da su inzistirali da je ponovno prikažemo. Reporter Ankica Mladenović, koja je znala ljude u selu, preklinjala je urednike da ne ponavljaju njen izvještaj. „Ja znam što će im se desiti“ – upozoravala je. Ali oni su slušali upute odozgo i onda je selo granatirano... U drugoj prilici tražeći primjere heroizma napravili smo priču o selu nedaleko od Vinkovaca: bio je to izvještaj o „samo deset hrabrih ljudi koji brane selo i spremni su da ostanu tamo do kraja“. Srpski

komandanti vidjeli su priču, napali i „oslobodili“ selo i usput ubili i ranili brojne ljude“.
(Kurspahić, 2003.:85)

Promišljena propaganda, vođena po principima Goebbelsove škole, svakako bi spriječila ovakve izvještaje jer je jedno od pravila bilo i sprječavanje objavljivanja propagandistički poželjnog materijala ako bi mogao neprijatelju pružiti dragocjene informacije. Zaključak kako se nova vlast koristila instrumentima propagande sličnim onima iz klasičnih teorijskih perspektiva koje se bave ratnom propagandom, a posebice Goebbelsovom razrađenom teorijom, utemeljen je u manjoj mjeri. HDZ u početku svoje vladavine nije imao instrumente pomoću kojih bi mogao provoditi propagandu, a zbog brzine kojom su se nizali događaji, represija prema medijima se odvijala stihijski i nepromišljeno.

3.3. *Slobodni tjednik*

Prvi broj *Slobodnog tjednika* izašao je krajem veljače 1990. godine pod vodstvom urednika Marinka Božića. U nekoliko prvih brojeva ST¹ kreće s optimizmom prema nadolazećim vremenima i željom da se očuva Jugoslavija barem u konfederativnom obliku. „Njegova je ambicija zastajala na žanrovskim granicama tzv. tabloida: *Slobodni tjednik* imao je ambiciju postati dobro prodoran bulevarski tjednik koji će donositi skandale iz života istaknutih javnih osoba – političara prije svih, ali i sportaša, glumaca, pjevača i drugih osoba s estrade.“ (Rašeta 1998.:143)

Već u 4. broju, *Slobodni tjednik* uvodi više nacionalistički diskurs. Središnji tekst je o navodnom atentatu na Tuđmana na političkom skupu u Benkovcu „*prema stavu policije, vezano uz počinitelja (počinitelje), za zaključiti je iz onog što se po Zadru priča da je bivši službenik SUP-a bio umješan u ovu „operaciju“*. Iz toga, nije teško zaključiti tko iza svega stoji“². I u brojevima nakon toga, novinari se bave istragom atentata na Tuđmana, a sve počiva na indicijama, senzacionalizmu i nacionalističkim podjelama: „*Isto tako činjenica da je šef operativne obrane odnosno savjetnik ili kako ga već zovu obrambene pripreme općine Zadar glavni organizator toga, govori dosta*

¹ Skraćenica za *Slobodni tjednik*

² „*Unaprijed pripremljen scenarij*“, *Slobodni tjednik*, br. 4, 21.3.1990.

dovoljno i dosta uvjerljivo... HDZ i atentat na Tuđmana je stvar koja je riješena u srpskom dijelu stanovništva...“³

Zajedno s radikalizacijom političkih prilika u zemlji i urednička politika je bivala sve radikalnijom. Čitatelji su postupno pripremani na način pisanja i „činjenice“ koje je donosio *Slobodni tjednik*. (Rašeta, 1998.)

U prvim se brojevima *Slobodni tjednik* kritički odnosi prema Titu, njegovoj ostavštini i komunistima općenito. U nizu tekstova iznosi afere u kojima su komunisti financijski oštetili „radne organizacije“. U tekstu „Hardcore komunisti željeli ostati čisti!“ novinar provodi istragu: „*Slobodni tjednik, najodvažniji list za financijske afere, postao je u kratkom roku popularan do te mjere, da kad nas nitko jedan dan ne nazove, osjećamo potrebu da se novi kriminalci ulove. Načuli smo da su u radnoj organizaciji „Monter - Vodotehnika“ s.p.o. (s potpunom odgovornošću) slavine novca bile otvorene s punom neodgovornošću. Naš izvor informacija dojavio nam je da je u pitanju ogromna dolarska suma...“⁴ Već ovdje vidimo diskurs koji će postati tipičan za ovaj list – istraživačko novinarstvo koje počiva na glasinama i neprovjerenim izvorima, a sve u svrhu potkopavanja i izopćavanja onih koji su u to doba smatrani „neprijateljem“.*

Vrlo brzo taj „neprijatelj“ umjesto komunista postaju Srbi. 1990. godine, dok je situacija u zemlji bila još relativno mirna, Srbi su smatrani krivcima za „uobičajene“ probleme u zemlji. Tako se u listopadu 1990. *Slobodni tjednik* bavi „ aferom“ prodaje djece iz splitskog Centra za socijalni rad. Cijeli tekst počiva na indicijama, anonimnim pismima i nepotvrđenim činjenicama, a u jednom dijelu novinar iznosi sljedeći zaključak: „*I na kraju, na sumnju upućuje i podatak da su sve osobe, osumnjičene kao akteri ilegalne prodaje djece, srpske nacionalnosti, pa mnogi građani Splita otvoreno postavljaju pitanje zar je moguće da je to razlog zbog kojeg se djeca ne daju na usvajanje hrvatskim obiteljima“⁵*

Darko Hudelist je, u svojoj analizi hrvatskog novinarstva ratnih godina po uzoru na Stanka Lasića, *Slobodni tjednik* označio izrazom „esencijalistički arhetip“⁶. „Za ST

³ „*Namještajka! Zamijenili su pištolje*“, *Slobodni tjednik*, br. 5, 28.3.1990.

⁴ „*Hardcore komunisti željeli ostati čisti*“, *Slobodni tjednik*, br. 17, 26.9.1990.

⁵ „*Koliko košta mali Hrvat?*“, *Slobodni tjednik*, br. 28, 3.10.1990.

⁶ Pojmovni sustav Stanka Lasića na temelju imanentne povijesti moralne strukture ili moralnog imperativa, uvjetovane njegovim raspršivanjem u beskrajni niz moralnih propisa bez jedinstva, razlikuje četiri arhetipske opcije: pragmatičku, esencijalističku, egzistencijalističku i realističku (Hudelist, 1992)

je tada vrijedila takva teleološka ljestvica vrijednosti po kojoj esencija ili apsolutna Svrha u obličju slobodne i nezavisne hrvatske domovine bila jedini željezni zakon profesije te je tako i zauzimala sav moralni prostor. (Hudelist, 1992.:50)

Slobodni tjednik vrlo je brzo pokazao koliko je spreman daleko ići kako bi se javnost pripremila na prihvaćanje Srba kao općeg krivca i simbola zla. U ožujku 1990. objavljen je intervju s Ivom Omrčaninom, bivšim činovnikom Ministarstva vanjskih poslova NDH u kojem on iznosi do tada nezamislive teze: pokolj u Glini isplanirali su Židovi preko B'Nai B'ritha (Židovske masonske lože, kaže se u tekstu); Josipa Broza Tita na vlast je također doveo židovski lobi; teror u NDH bio je „boljševička propaganda“, a Jasenovac tumači ovako: „*E sad, kad su Židovi počeli to raditi, onda su i naši išli odgovoriti. U tim se situacijama išlo toliko daleko da su koji put ljudi ostali bez krova, a kako ih ne možeš ostaviti bez krova, onda se radilo na tome da ih se negdje smjesti.*“⁷

U članku „Novinarsko leglo s bradama“ reporter *Slobodnog tjednika* opisuje ulazak u zagrebačko dopisništvo Politike. „*Razmišljam tko bi mogao biti unutra, a ne smijem ga vidjeti. Možda čovjek iz sjene, srbijanski obavještajac koji rukovodi čitavim scenarijem za destabilizaciju Hrvatske. Tko zna, možda smo pred otkrićem osobe koja iz te sobe daje direktive za rušenje Hrvatske.*“ Soba iz koje je, po tvrdnji autora članka, još maločas dopirao „*čudan zadah plijesni i učmalosti koja para nosnice*“ odjednom postaje raskošna rezidencija s klima uređajima. „*Svi novinari koje smo imali prilike vidjeti bili su svježije izbrijani. Nitko nije nosio bradu. Dakle, jasno je da se time ne žele odavati kad su na terenu. Gomila telefaksa, telefona i svega ostalog, govori o sjajnim uvjetima za obavještajni rad tog četničkog štaba u Zagrebu.*“⁸

„Ne ulazeći ovdje u ocjenu dnevnog lista Politika, koji je u danima antihrvatske revolucije pao na najniže grane u svojoj višedecenijskoj povijesti, recimo ovdje da je na dopisništvo tog lista, kao i na njegove novinare, bez suda ili bilo kakve procedure, upućena fetva, poziv na linč. Govoriti tih usijanih dana o četničkom štabu u srcu Zagreba, značilo je otvoriti slobodan lov na ljude koji su poimence spomenuti, čija adresa je objavljena u 200 tisuća primjeraka, a fotografije reproducirane u istovjetnoj nakladi. Usput, iz fotografija spomenutih novinara, vidljivo je da su najnormalnije

⁷ „*Amerika financira Goldsteina*“, *Slobodni tjednik*, br. 3, 14.3.1990.

⁸ „*Novinarsko leglo s bradama*“, *Slobodni tjednik*, br. 27, 26.9.1990.

razgovarali s novinarom ST-a, da su ga primili bez ikakvih ograda, i da je on na mjesto „investigacije“ došao jednostavno tako da je – pozvonio na ulazna vrata.“ (Rašeta, 1998.)

Razlaz između vladajuće stranke odnosno Tuđmana i Slobodnog tjednika počinje se događati u vrijeme kraja opsade Vukovara odnosno pada grada. Novinari se počinju pitati kome se šalje oružje namijenjeno Vukovaru te zašto je grad ostavljen da se bori sam. Nepunih 14 dana prije pada Vukovara, ST je postavio pitanje: „*U čijem je interesu skrivanje istine da u Vukovar više ne stiže oružje. U Ministarstvu obrane danas u podne su me uvjerali da se iz Zagreba šalje oružje.*“⁹, a tjedan dana nakon toga (još uvijek prije pada Vukovara) objavljuje istraživanje javnog mnijenja na temelju kojeg konstatira: „*Zagreb premalo pomogao Vukovaru*“.¹⁰ Krajem prosinca i početkom siječnja *Slobodni tjednik* u nekoliko brojeva objavljuje prijepis telefonskog razgovora između Mile Dedakovića Jastreba, vojnog zapovjednika Vukovara i predsjednika Tuđmana, Gojka Šuška i drugih tadašnjih državnih funkcionara u kojem Jastreba očajnički pokušava dobiti oružje za Vukovar jer „*plašim se da će vrlo brzo doći do skloništa i da će tamo prvo izvršiti pokolj*“.¹¹ Predsjednik na kraju obećaje poslati oružje, ali poznato je kako se to nije dogodilo.

Spomenuti broj ST-a je zabranjen te uklonjen s prodajnih mjesta, a ministar Salaj je izjavio da je prijepis razgovora između Tuđmana i Jastreba vojna tajna. Navodeći u nastavku predsjedničku uredbu donesenu 1991. koja je ozakonila zabranu medija u uvjetima rata i to bez prava priziva višem sudu, ST-u se oduzima pravo žalbe. Način na koji je list zaplijenjen također ukazuje na to da je zabrana bila pažljivo pripremana. Nepuna 2 sata nakon što je ST iz Ministarstva informacija dobio dokument o zabrani, povučeni su svi primjerci časopisa s novinskih kioska. (Thompson, 1994.)

Prema Hudelistu, nakon pada Vukovara i „razlaza“ vladajuće stranke sa *Slobodnim tjednikom*, on prelazi na esencijalističko-egzistencijalistički arhetip. „Istim metodama kojima je nekoć, braneći interese HDZ-a, anatemizirao političke neistomišljenike, ST se sada silovito obrušava na kompletnu garnituru na vlasti, ne birajući pritom sredstva i ne razmišljajući o posljedicama. (Hudelist, 1992.:47) Tako u jednom od brojeva iz lipnja 1992. objavljuje intervju s Dobroslavom Paragom „*borcem*

⁹ „*S dva korpusa krenimo na Vukovar*“, *Slobodni tjednik*, br. 85, 6.11.1991.

¹⁰ „*Zagreb premalo pomogao Vukovaru*“, br. 86., 13.11.1991.

¹¹ „*Tenkovi su ušli u Vukovar, gospodine Predsjedniče*“, br. 94, 6.1.1992.

za ljudska prava i Hrvatsku do Drine“ pod naslovom „Za HDZ će glasati i mrtvaci“, a još u siječnju 1992. objavljen je intervju sa Savkom Dapčević-Kučar pod naslovom „Do kad će kritika biti izdaja Hrvatske“. Iz svega navedenog, vidljivo je da je tadašnja jedina konstanta uređivačke politike bila kritika vladajuće stranke.

Smrću Marinka Božića 1993. godine, glavnog urednika i njegovog vlasnika, *Slobodni tjednik* je prestao izlaziti.

U svojoj analizi odnosa *Slobodnog tjednika* i Srba u Hrvatskoj, Boris Rašeta konstatira: „*Slobodni tjednik* imao je ulogu pionira u prodoru prema novim prostorima iskaza. Nakon desetljeća prilično stereotipnog socijalističkog novinarstva, punog fraziranja i makar formalnog uvažavanja bratstva i jedinstva, taj list je, svojim jezikom punim neposrednosti, jednostavnosti, sočnosti i posve neograničenog šovinizma, bio pravi šok i to na svaki zamisliv način. Po metodama, po pristupu, po psokama, po šovinističkim parolama koje se u pristojnijim društvima doista ne izgovaraju bez isprike – a ovdje su postavljene kao norma – po evidentnim primitivno izvedenim falsifikatima, po silini uvjerenja, *Slobodni tjednik* zaista je predstavljao revoluciju. Ali strah nije proizlazio samo zbog njegova novog, bez zadržke nacionalističkog jezika, već prije svega zbog jasnog etiketiranja neprijatelja kojeg je nakon ST-a trebalo samo ukloniti (ili su odlazili sami), te zbog načina na koji je to rađeno. Njegove osnovne postulate gotovo da i nije potrebno opisivati: Dovoljno je da danas otvorimo većinu novina, uključimo TV prijemnik i poslušamo vatrene govore političkih lidera stranaka s izrazitim nacionalističkim predznakom, da bismo shvatili koliko je Božićeva lingvistička revolucija, uz neka ublažavanja, zaživjela u svakodnevnom životu. Zato nove generacije nikada neće moći shvatiti šok koji je taj list proizveo svojim munjevitim prodorom u brzom ratu, kojim je pokorio Hrvatsku.“

I uistinu, devedesetih godina je u novinarstvu, kao i u političkoj javnosti, vladao diskurs koji se temeljio na vrijeđanju drugih na spolnoj, nacionalnoj i religijskoj osnovi. *Slobodni tjednik* je imao ulogu pionira kada je riječ o vulgarnostima u novinarstvu, iako govoreći o devedesetim godinama, revolucija se dogodila na gotovo svim područjima društvenog života. S jedne strane jačanje konzervativizma i ograničavanje slobode govora, s druge javni diskurs lišen odgovornosti, uvažavanja drugog i etičnosti.

4. Ratni sukobi na području Siska

U sljedećim poglavljima opisat ćemo ratne prilike na području Siska i Banije, kao i poziciju s koje je Sisak krenuo u vrijeme pobune Srba u Hrvatskoj.

4.1. Nacionalna struktura stanovništva grada Siska 1991. godine

Prema povijesnim izvorima, naseljenost na području grada Siska seže do 4. st. prije Kr. Kontinuitet naseljenosti zadržao je sve do danas. Sisak dočekuje devedesete godine kao visokoindustrijalizirani grad srednje veličine. Smješten 50 km jugoistočno od Zagreba, ujedno i centar Banije, na tri rijeke i važnim željezničkim i cestovnim prometnim pravcima, nalazi se na izuzetno važnom strateškom položaju. Velik broj stanovnika te regije radio je u tvornicama Željezara i Rafinerija koje su u to doba bile jedne od najvećih u Jugoslaviji.

To je ujedno i jedan od razloga za heterogenost nacionalne strukture stanovništva. Prema popisu stanovništva 1991. godine, u gradu Sisku živjelo je 61.413 stanovnika: Hrvata 40.188 ili 65,4%, Srba 12.108 ili 19,7%, Muslimana 2.370 ili 3,9%, Jugoslavena 3.192 ili 5,2% te ostalih 3.555 ili 5,8%. Valja istaknuti da je ovakav narodnosni sastav grada posljedica heterogenije etničke strukture u samom Sisku, dok ostala naselja grada imaju homogeniji sastav stanovništva prema narodnoj pripadnosti. Naime, u samom Sisku Hrvati su 1991. godine činili 58,6%, Srbi 23,7%, Muslimani 5,1%, Jugoslaveni 6,3%, a ostali 6,4%. (Pokos i Živić, 2000.)

4.2. Tijek ratnih sukoba na području Siska i Banije

Prvi okršaji između hrvatskih Srba i hrvatskih vladinih snaga dogodili su se u ožujku 1991. u Pakracu te na Plitvičkim jezerima. Incident u Borovu selu početkom svibnja, prilikom kojeg je poginulo najmanje 12 policajaca, označio je početak nasilnih sukoba diljem Hrvatske. (Bjelajac i Žunec 2010.)

Faza visokog intenziteta nasilja počinje nakon hrvatskog i slovenskog proglašenja neovisnosti 25.5.1991. i napada JNA na Sloveniju. Ključni moment u ovom

razdoblju bilo je otvoreno svrstavanje JNA na stranu srpskih pobunjenika. To je ujedno i početak otvorene vojne agresije Srbije i Crne Gore na Hrvatsku. (Žunec, 2007.)

Prve terorističke, a zatim i otvorene napade srpskih pobunjenika u Sisku, dočekali su pripadnici Policijske uprave Sisak, koji su u sklopu nadležnog ministarstva predstavljali prve i jedine obrambene snage. Kasnije im se pridružuju pripadnici profesionalnih i dobrovoljačkih postrojbi Zbora narodne garde koji, tog ratnog ljeta, za vrijeme prvih borbi predstavljaju okosnicu obrane sisačke bojišnice koja se protezala od Komareva na lijevoj strani, južno od Siska, preko Novog Sela i Mošćenice te uz obalu rijeke Kupe do Letovanića na desnoj strani krila obrane, sjeverno od Siska. (Gajdak, 2008.)

Otvorenim stupanjem na stranu pobunjenih Srba tenkovske čete JNA u srpnju 1991. godine, prilikom napada na policijske položaje Policijske uprave Sisak u Kraljevčanima kraj Petrinje, u rat se uključuje i vojna sila JNA iz petrinjskog garnizona. Odredi pobunjenih Srba i jedinice JNA zajedno napadaju sva hrvatska mjesta. Tijekom ljeta okupirani su gradovi Dvor na Uni, H. Kostajnica, Topusko, Glina, Viduševac. (Gajdak, 2008.)

Drugog rujna 1991. godine, 12 km od središta Siska, tenkovske jedinice JNA iz vojarne u Petrinji napadaju sam grad Petrinju. Istog dana jedinice JNA otvaraju topničku paljbu na južnu industrijsku zonu Siska i sam grad Sisak. Tada počinju topnički napadi na Sisak, koji ne prestaju do siječnja 1992. godine, kada se potpisuje primirje. Padom grada Petrinje, 21. rujna 1991. godine, neprijateljsko topništvo i tenkovske jedinice počinju s intenzivnim, gotovo svakodnevnim napadima na crtu sisačke bojišnice i sam grad Sisak. Neprijateljska vojna sila zauzela je borbene položaje nekoliko kilometara od Sisak-Predgrađa i pet-šest kilometara od samog središta grada. U periodu od rujna do prosinca, uz topničke napade, učestali su i napadi zrakoplovstva JNA na sam grad Sisak. (Gajdak, 2008.)

Od ljeta 1991. godine Siščani organiziraju nove postrojbe, među kojima su značajne postrojbe protuzračne obrane, riječne ratne flotile te pontonjerijske jedinice, a od posebnog značaja je utemeljenje 120. brigade, koja uskoro čini i okosnicu same obrane grada Siska te hrvatskog topništva. Krajnji cilj neprijatelja bio je osvajanje područja sela sjeverno od Siska i zauzimanje položaja s kojih su mogli topnički ugroziti sam grad Zagreb. U tom sukobu hrvatska vojska porazila je neprijatelja i obranila Sisak

i njegovu bližu okolicu. Na novom položaju dočekan je kraj ratne 1991. godine. (Gajdak, 2008.)

Krizni štab općine Sisak, u suradnji s Regionalnim kriznim štabom za Moslavinu, Posavinu i Banovinu, organizira život Siščana, opskrbu vojske i skrbi za preko 25 000 prognanika smještenih u Sisku i okolici. (Gajdak, 2008.)

Tijekom okupacije dijela sisačke Općine od siječnja 1992. do kolovoza 1995. godine, organizirano je etničko čišćenje tog područja od hrvatskog stanovništva. U istom razdoblju provodilo se i organizirano rušenje crkvenih i kulturnih objekata te paljenje domaćinstava Hrvata u brojnim selima. Sve to odvija se i pored nazočnosti UNPROFOR-a u sektoru Sjever, kojem pripada sisačko područje. (Gajdak, 2008.)

Unatoč nizu pokušaja da se mirnim putem izvrši mirna reintegracija okupiranog dijela Hrvatske, vlasti SAO Krajine nisu prihvatile ponuđene uvjete mirnog završetka okupacije. Od 4. do 8. kolovoza 1995. uspješno je izvedena vojno-redarstvena akcija Oluja u kojoj je oslobođeno 10.500 km² okupiranog područja u sektoru Sjever u kojem se nalazi i sisački kraj. (Gajdak, 2008.) To je ujedno i značilo kraj rata na području Siska i Banije.

4.3. Ubojstva srpskih civila u Sisku 1991. godine

Paralelno s ovim podacima dominantnog narativa o Domovinskom ratu te ratnim zbivanjima i tijeku pobune Srba na Baniji, događali su se i mnogobrojni zločini prema srpskom civilnom stanovništvu koje je živjelo u Sisku i okolici te koje je ostajalo lojalno novoj hrvatskoj državi.

„Srbi su u Sisku sumnjičeni kao kosovci, špijuni, snajperisti, petokolonaši. I stoga ih je ne mali broj u ljeto i jesen 1991. godine odveden iz kuća i stanova, iz ureda i sa radnih mjesta, ili čak i ubijan u kućama i na radnim mjestima, te presretan na ulicama i na putevima, da bi netragom nestao, ukoliko se ne bi našlo na leševe. Ako se pak ne bi našao leš nekog pojedinca, a ni najbliži srodnici nisu ništa mogli saznati što se s njim dogodilo, proglašavalo ga se bjeguncem na drugu, neprijateljsku stranu, četnikom, koji je otišao da se bori protiv Hrvatske, da ubije Hrvate, kako bi se sačuvala ili obnovila

velikosrpska hegemonija i u Sisku i na Baniji i kako bi se izvojevala velika Srbija sve do crte Virovitica – Karlovac – Karlobag.“ (Hrvatska ljevica, 2002.:12)

U intervjuu za Feral Tribune, Vjekoslav Vidović, predsjednik Vrhovnog suda od 1990. do 1992. godine, govori između ostalog i o situaciji u Sisku 1991. godine: „Mi smo stalno dobivali informacije o tome što se događalo na terenu pa i o stvarima koje nisu došle do sudova. Tako su mi se jednog dana javili suci iz Siska i tražili hitan razgovor. Tada su nas informirali da se na njihovu području dogodila strašna stvar: desetak ljudi je ubijeno, njihovi su leševi isplivali u jednom rukavcu Kupe. Radilo se o ljudima koje je famozni *Slobodni tjednik* prethodno označio kao agente KOS-a. Oni su bez ikakva dokaza i suđenja pobijeni i nije se znalo tko je to učinio. U Sisku je nakon toga nastao opći strah, a nitko od istražnih i drugih nadležnih organa ništa nije poduzimao.“ („*Predigra za diktaturu*“, Feral Tribune, br. 498)

Županijsko državno odvjetništvo u Sisku trenutno istražuje ratne zločine u Sisku, međutim, zbog povjerljivosti podataka, to je sve što se može u ovom trenutku reći o tome. Ipak, 20. lipnja 2011. uhićeni su Đuro Brodarac, ratni šef sisačke policije, Vladimir Milanković, zapovjednik svih djelatnih i pričuvnih postrojbi u sklopu PU Sisak i Drago Bošnjak, pripadnik specijalne jedinice policije „Vukovi“. Đuro Brodarac preminuo je u zatvoru, mjesec dana nakon uhićenja, a 16. prosinca 2011. podignuta je optužnica protiv Milankovića i Bošnjaka osumnjičenih za ratni zločin protiv civilnog stanovništva te ratni zločin protiv zarobljenika. Konačnom presudom Vrhovnog suda iz lipnja 2014., Milanković je osuđen za obje točke optužnice, dok je Bošnjak oslobođen.

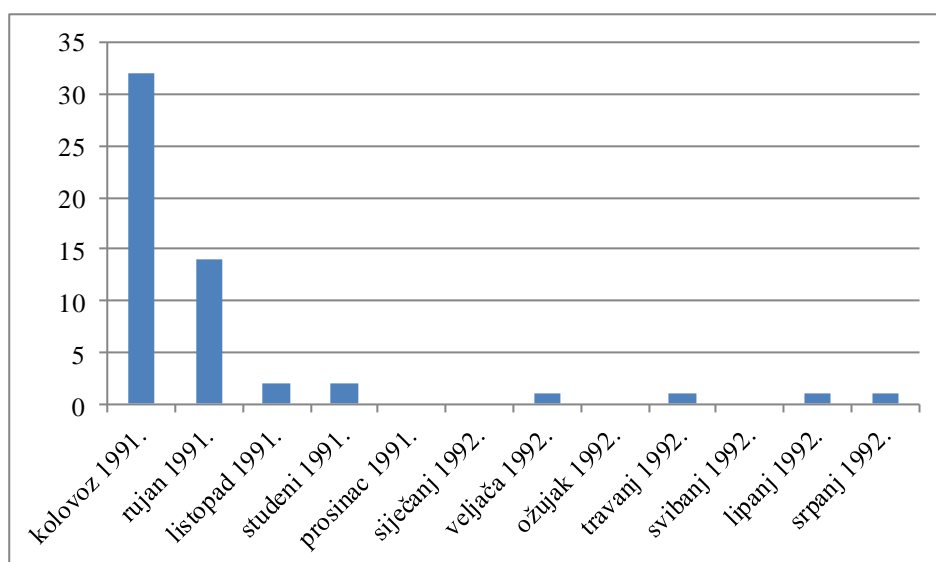
Analizom podataka preuzetih iz sudske presude Vladimiru Milankoviću te popisima ubijenih koji su se našli u pojedinim hrvatskim medijima - prvenstveno Hrvatskoj ljevici, a zatim i Feral Tribune-u, Nacionalu, Globusu, Novom listu te Večernjem i Jutarnjem listu, a koje smo zatim provjerili u bazama podataka Documente kako bismo se uvjerali u njihovu autentičnost, došli smo do broja od 55 smrtno stradalih na području grada Siska. Kao što je navedeno, istrage su još uvijek u tijeku, a mediji i civilne udruge govore o broju od stotinjak do sto pedeset žrtava. Na dan uhićenja Brodarca, Milankovića i Bošnjaka, Documenta je izdala priopćenje u kojem između ostalog stoji „Ovo nije naveden¹² ni približno konačan popis svih srpskih civilnih žrtava s područja Siska te je nužno nastaviti proces utvrđivanja identiteta i okolnosti stradanja

¹² U samom priopćenju naveli su imena nekih žrtava kao i okolnosti njihova stradanja

svih žrtava, kao i procesuiranje zločina. Navedeni primjeri ukazuju na sličan način počinjenja kaznenih djela, gdje je većina žrtava ubijena iz vatrenog oružja, na nekim tijelima ubijenih žrtava nađeni su znakovi teškog zlostavljanja prije samih ubojstava. Sramotno je da obitelji žrtava čekaju pravdu već gotovo dvadeset godina iako su u parničnim postupcima mnogi svojim iskazima svjedočili o načinu odvođenja svojih najbližih i osobama koji su ih priveli.“ (Documenta, 2011)

Međutim, u ovom radu ćemo se referirati samo na 55 stradalih s obzirom da za njih pouzdano znamo datume i okolnosti stradanja, bilo temeljem sudskih presuda, bilo obdukcijским nalazima ili izjavama svjedoka koje su pohranjene u Documenti – centru za suočavanje s prošlošću.¹³

Slijedi grafički prikaz vremenskog razdoblja stradanja srpskih civila na području grada Siska.

Slika 1. Broj ubojstava srpskih civila po mjesecima

Kao što je vidljivo iz grafa, najveći broj ubojstava dogodio se u kolovozu 1991. godine kada su ubijena 32 civila te u rujnu kada je stradalo 14 civila. To je bio početak, a ujedno i vrhunac stradanja s obzirom da u listopadu i studenom 1991. godine bilježimo 2 žrtve te po jednu u veljači, travnju, lipnju i srpnju 1992. godine što je ujedno i zadnji mjesec u kojem je zabilježeno stradanje civila.

¹³ Projekt „Dokumentiranje ljudskih gubitaka u Hrvatskoj 1991 – 1995“

Već je sama sudska presuda za ratni zločin protiv civilnog stanovništva dovoljna za dokazivanje hipoteze kako je u Sisku bilo ratnih zločina prema srpskom civilnom stanovništvu. Ipak, kao što je spomenuto, postoje još neki izvori koji upućuju na to, te ukazuju na puno veći opseg zločina.

5. Analiza sadržaja Slobodnog tjednika

U prvom dijelu rada osvrnuli smo se na neke teorijske koncepte medijske propagande. U ovom dijelu pokušat ćemo te koncepte primijeniti na konkretnom primjeru, a to je pisanje Slobodnog tjednika o Sisku i Baniji. Koristit ćemo metodu analize sadržaja.

Analiza sadržaja je istraživačka tehnika kojom se na objektivan i sustavan način kvantitativno opisuje sadržaj nekog aspekta komunikacije. Obilježja analize sadržaja su objektivnost, sustavnost i općenitost. (Milas, 2004.: 500.) Postupak kojim se provodi analiza sadržaja obično obuhvaća sljedeće korake: uzorkovanje, određivanje jedinice analize, određivanje sadržaja kategorija, kodiranje i statističku analizu. (Milas, 2004.:506)

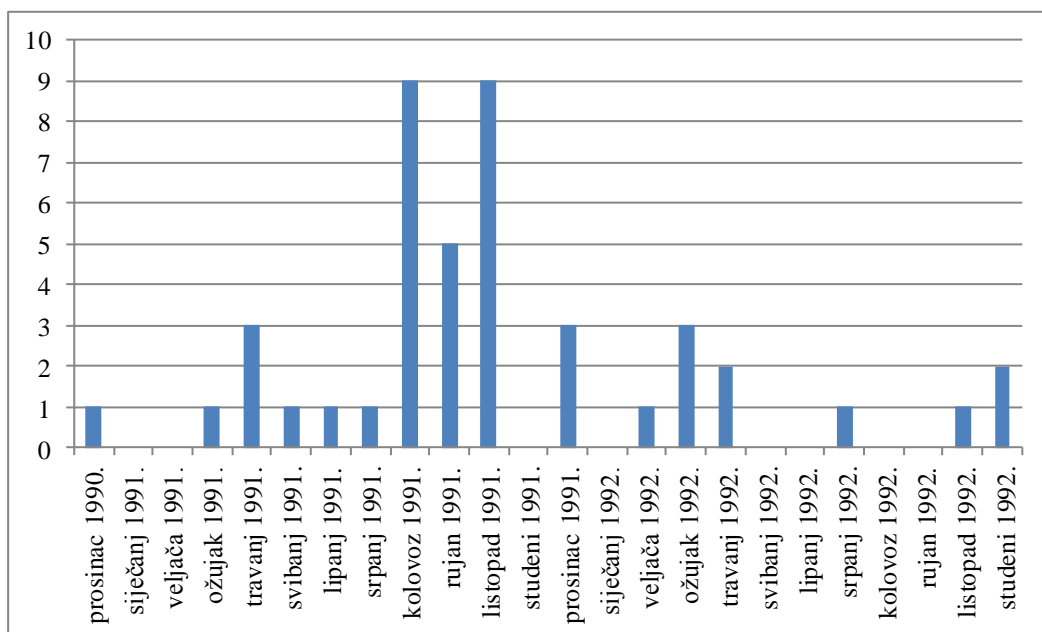
Metode analize podataka ukazuju na potrebu za kvantifikacijom kvalitativnih socijalnih situacija i na taj način žele korigirati izvjesne nedostatke kvalitativnih istraživanja koji nastaju zbog relativno male mogućnosti kontrole iskustvene evidencije. Konačni cilj kvalitativne analize je sistematizacija empirijskog materijala odnosno pretvaranje opažene pojave u znanstvenu činjenicu ili podatak koji se izražava u kvantitativnoj formi. (Halimi, 1996.:281)

5.1. *Analiza vremenskog razdoblja izlaženja tekstova o Sisku*

Uzorak na kojem smo radili analizu sadržaja jest novinski tekst koji u svom sadržaju ima Sisak odnosno Baniju. Analizirali smo tekstove u vremenskom okviru od 1990. do 1993. godine odnosno za vrijeme cijelog perioda izlaženja novina. S obzirom na to da je u vrijeme ratnih sukoba Sisak bio centar svih zbivanja vezanih uz taj kraj te mjesto iz kojeg su se donosile sve odluke vezane uz obranu, za sadržaj analize smo, uz Sisak, uzeli i Baniju i to od početka ratnih sukoba. U konačnici, krajnji cilj ratnih akcija

na Baniji je bio obraniti Sisak koji je imao strateški važnu ulogu, a njegovim padom prva linija obrane bila bi nadomak Zagreba.

Slijedi prikaz tekstova u odnosu na vremenski period izlaženja.

Slika 2. Frekvencija izlaženja tekstova o Sisku i Baniji u Slobodnom tjedniku

Slobodni tjednik prvi puta se počinje baviti Siskom u prosincu 1990. godine. Do studenog 1992. godine, Sisak i Banija u prosjeku se pojavljuju jednom mjesečno (u nekim mjesecima dva ili tri puta dok u nekima niti jednom). Iznimka su mjeseci kolovoz, rujan i listopad 1991. kada se o Sisku i Baniji objavljuje i do 9 tekstova mjesečno, ukupno 43 teksta. Jedan tekst izišao je u rujnu 1993. u broju 181., što je ujedno bio i jedan od zadnjih brojeva Slobodnog tjednika.

Razlozi velikom broju tekstova u kolovozu, rujnu i listopadu 1991. nedvojbeno leže u eskalaciji sukoba na Baniji te svakodnevnim topničkim napadima na Sisak. Iako se rat u tom kraju skoro istim intenzitetom vodio i u studenome, zanimljivo je da u tom mjesecu nije objavljen niti jedan tekst na spomenutu temu. Razlog tomu može se potražiti u vrhuncu ratnih događaja u istočnoj Slavoniji te konačnom padu Vukovara.

Kao što je navedeno u poglavlju koje se bavi kontekstom u kojem je nastajao i pisao *Slobodni tjednik*, tema Vukovara je na kraju i bila razlog zabrani prodaje te novine.

5.2. *Tematska analiza Slobodnog tjednika*

Sadržaj tekstova možemo tematski i vremenski podijeliti u tri cjeline odnosno faze. Prva traje od prosinca 1990. do lipnja 1991. Tematski, *Slobodni tjednik* se u ovom dijelu bavi političkom situacijom u Sisku, pobjedom SDP-a na izborima (za koje smatra da su pobijedili neregularno i da se uostalom radi o stranci koju podržavaju „nelojalni“ Srbi). Najkontroverzniji tekst tog razdoblja objavljen je 29. lipnja 1991. pod naslovom: *SISAK: Imena 14 apostola zla: Vampiri KOS-a su spremni*. U tekstu se objavljuje popis 14 navodnih kosovaca (agenata Kontraobavještajne službe) s njihovim imenima, adresama i brojevima telefona, gdje su informacije dobivene iz tajnog izvora koji je svojim istupom htio „olakšati dušu i savjest“ jer „*Ne bih volio da se vrate vremena kad u gostionici nisi smio ispričati neki politički vic ili kad si zbog sebe morao optuživati nekog tko ti nije ništa skrivio*“. Za ilustraciju diskursa tih tekstova, prenosimo jedan ulomak iz spomenutog teksta: „*Da bi obavljao svoje prljave radnje u Sisku, Končara je doveo Milutin Baltić i iako polupismenog, postavio na rukovodeće mjesto u Željezari. Končar je homoseksualac što se dugo skrivalo, ali ga je ipak prijavio za pokušaj silovanja jedan vozač iz Željezare. Krivična prijava postoji u sisačkoj Policijskoj upravi. Končar je sad u mirovini, pojavljuje se na Željezarinim proslavama gdje se naždere i napije, a od svog mlađeg ljubavnika u restoranu „Metalac“ besplatno dobija janjetinu*“.¹⁴

U drugoj se fazi *Slobodni tjednik* bavi ratnim zbivanjima u Sisku i na Baniji. Faza traje od srpnja 1991. do prosinca 1991. To je ujedno i najintenzivniji period pisanja o Sisku i Baniji s obzirom na to da je u jesen 1991. to bilo poprište najintenzivnijih ratnih borbi. Za ovu fazu karakteristični su plastični opisi mučenja i ubojstava hrvatskih vojnika i civila od strane „*četničkih zvijeri*“ uz prateće fotografije raskomadanih leševa. Također, prikazivanje Srba kao „*četničkih vukodlaka*“ dovodi se do apsurdna. „*Sanduk piva, a ponekad i samo jedna boca bila je civilima „ulaznica“ za ulazak u zatvor. Noću bi pijani došli tko zna otkud, kupili „stražarima“ pivu, a ovi bi ih odvodili u ćelije gdje bi se životinjski izživljavali nad pospanim Hrvatima. „Stražari“ su pokušavali „preodgajati“ Hrvate dajući im „Politike“ stare nekoliko mjeseci da čitaju naglas. Bili su iznenađeni što „ustaše“ znaju ćirilicu. Tjerali su ih da pjevaju isključivo četničke pjesme, a inače je najpopularnija pjesma u Kninu i okolici – „Od Topole pa do*

¹⁴ „*SISAK: Imena 14 apostola zla: Vampiri KOS-a su spremni*“, *Slobodni tjednik*, br. 66, 29.6.1991.

Ravne gore, svud su straže đenerala Draže“. Uz tu pjesmu, sva kninska djeca najviše vole i pjevaju: Oj ustaše, neka, neka/ duboka vas zemlja čeka,/široka je jedan metar,/a duboka kilometar.“¹⁵

U trećoj fazi, koja traje cijelu 1992. godinu, *Slobodni tjednik* se prvenstveno bavi *unproforcima* za koje smatra da nedvojbeno podržavaju srpsku stranu, te istraživačkim radom u kojem otkrivaju „*misteriozne ubojice*“ u čijoj je pozadini obračun s preostalim Srbima odnosno komunistima. „*Dok je još bilo nešto novaca koji su kružili po Baniji, unproforci su četnikušama plaćali i po 100 DEM. Sad je cijena osjetno niža, a ovih se dana otvorilo novo mjesto za nigerijsko-četnički seks. Veći je broj četnikuša u drugom stanju, a spolne zaraze šire se munjevitom brzinom. Izuzevši probleme takve prirode, došlo je do potpunog razdora između četničkih kolovođa Gline i Petrinje*“¹⁶

Budući da svi analizirani novinski tekstovi gotovo nikada ne navode svoje izvore, a kada ih i navode, to su u pravilu anonimni izvori, možemo zaključiti kako su se njegovi urednici služili crnom i sivom propagandom. Istinitost pojedinih informacija danas je teško ustvrditi, ali možemo vidjeti da su se uvijek služili metodama poput ponižavanja protivnika nazivajući ih *komunističnim poslušnicima, sluganima boljševičke sisačko-banijske oligarhije, lažovima* itd. te različitim obmanama poput opremanja tekstova sugestivnim fotografijama koje nisu autentične, citiranja anonimnih izvora čije tvrdnje jedine podupiru glavnu autorovu tezu, a sve kako bi uvjerali svoje čitatelje u opasnost koja im dolazi od Srba koji su živjeli u njihovoj blizini.

Ipak, možemo vidjeti da se propagandne metode nisu koristile samo kako bi utjecali na percepciju o srpskom stanovništvu u Hrvatskoj. Ovisno o aktualnim političkim prilikama, odnosno o cilju propagandista, u ovom slučaju uredništva *Slobodnog tjednika*, mijenjao se subjekt protiv koga je propaganda usmjerena. Možemo zaključiti da je u prvoj fazi cilj propagande bio pripremiti čitatelje odnosno javnost za izbore i pobjedu nacionalističke stranke te stvoriti percepciju u javnosti kako je u interesu Hrvatske njezino osamostaljivanje od Jugoslavije. Kako bi to postigli, bilo je potrebno diskreditirati vladajuće strukture, a to su činili pišući o aferama u javnim poduzećima i prelijevanju novca u Beograd. Tekstovi su pisani na temelju anonimnih izvora i objavama dokumenata nepoznatog porijekla.

¹⁵ „*Križni put Marka Klobučara*“, *Slobodni tjednik*, br. 74, 22.8.1991.

¹⁶ „*Cijevi Unprofora okrenute prema Sisku*“, *Slobodni tjednik*, br. 141, 27.11.1992.

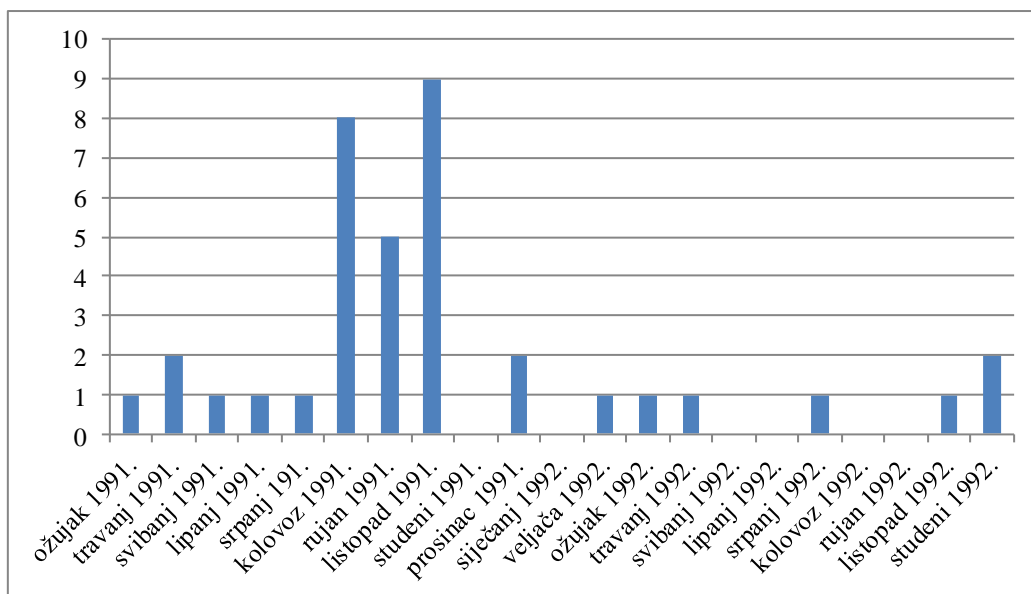
Kada je Hrvatska prešla u fazu otvorenog sukoba s JNA i pobunjenim Srbima, propaganda je bila usmjerena na konsolidaciju stanovništva i spremnost na borbu. Srbi u Hrvatskoj (i u Srbiji) prikazivani su u aposlutno negativnom kontekstu ne obazirući se na činjenice. Diskurs kojim su se služili obilovao je vulgarnostima, a fotografije uz tekstove nerijetko su bile eksplicitne slike unakaženih ljudskih tijela, uplakane djece i ranjenika izvučeni iz različitih arhiva te potpuno drugog konteksta. Također, objavljujivani su tekstovi o životu srpskog stanovništva i vojske u okupiranim područjima pišući o njima kao o životinjama, te su u potpunosti dehumanizirani. Osim konsolidacije, možemo zaključiti kako je jedan od temeljnih ciljeva bio unijeti strah i animozitet prema Srbima.

Nakon završetka otvorenog sukoba i primirja kojem je doprinjelo prisustvo UNPROFORA, *plave kacige* su postale apsolutni negativac u tekstovima Slobodnog tjednika. U javnosti se širilo nezadovoljstvo načinom postupanja UNPROFORA, odnosno njegovom deklariranom neutralnošću ka identifikaciji glavnog krivca i krivice. Bio je to nastavak stvaranja nekritičke percepcije javnosti o Hrvatskoj kao o žrtvi, kako srpske agresije, tako i žrtvi međunarodnih čimbenika gdje je UNPROFOR bio na strani Srba, a Hrvatska ostavljena sama u svojoj borbi.

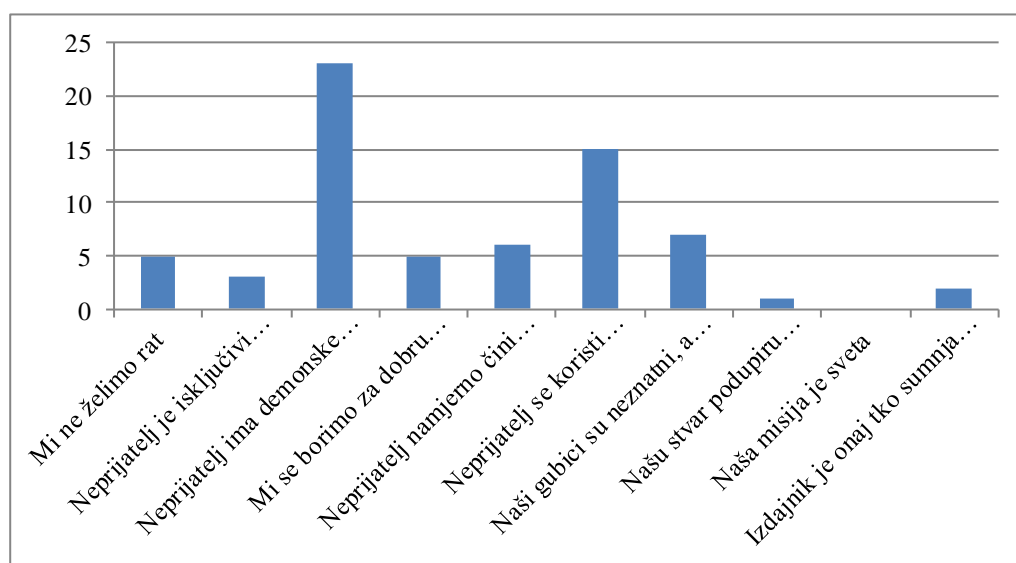
5.3. *Analiza tekstova prema 10 načela ratne propagande*

Kao što smo najavili u samom uvodu rada, u sljedećem dijelu ćemo analizirati učestalost pojavljivanja ratne propagande u tim tekstovima. Za analitičku matricu uzeli smo 10 načela ratne propagande Anne Morelli.

Budući da u našu matricu ne ulaze svi analizirani tekstovi, u sljedećem grafu prikazat ćemo frekvenciju izlaženja tekstova s propagandnim sadržajem.

Slika 3. Frekvencija izlaženja tekstova o Sisku i Baniji u Slobodnom tjedniku koji sadržavaju propagandni sadržaj¹⁷

Slika 4. Broj tekstova u čijem sadržaju prepoznajemo pojedina načela ratne propagande

Od navedenih 10 točaka, *Slobodni tjednik* se 23 puta može prepoznati u točki 3 – *Neprijatelj ima demonske osobine* (zbog ekonomičnosti, za svaku pojedinu točku navest ćemo po jedan primjer): „Odjeknuo je pucanj iz pištolja. Postariji Hrvat, civil, pao je na zemlju krvava potiljka. Četnička zvijer koja je ispalila metak u nedužnog starca grohotom se nasmijala: „Još jedan ustaša manje!“¹⁸. S obzirom na ukupan broj tekstova to je više od polovice. Sljedeća točka je 6 – *Neprijatelj se koristi nedopuštenim oružjem*

¹⁷ Zbog preglednosti i sažetosti prikaza u tablici nije prikazan tekst iz rujna 1993.

¹⁸ „Četnici šire front: Banija u krvi i dimu“, *Slobodni tjednik*, br. 71, 1.8.1991.

koja se pojavljuje 15 puta: „Tvorničari laži prikazali su izrešetani golf u kojem nisu bili novinari“¹⁹ Slijedi broj 7 - *Naši gubici su neznatni, a protivnički golemi* koja se pojavljuje 7 puta: „Epilog - nitko iz Milankovićeve grupe nije ranjen, a uništeno je jedno štapsko vozilo JA, pobijeno nekoliko četnika i - most je dignut u zrak!“²⁰, broj 5 - *Neprijatelj namjerno čini zlodjela. Kad mi pogriješimo, to je uvijek nehotice*: „Susreli smo i dvojicu Srba iz sisačkog zatvora koje su mijenjali za nas. nisu imali ni ogrebotine na licu. prošli su pokraj nas i krenuli k svojim.“²¹ sa 6 pojavljivanja te naposljetku točka broj 1 - *Mi ne želimo rat*: “Ubijen je čovjek čija je smrt trebala dovesti do međusobne mržnje dvaju najbrojnijih naroda u sisačkoj općini. Ako naglasimo da je Sisak trn u oku tvorcima takozvane SAO Krajine, možda smo dali sve odgovore u vezi s pozadinom ubojstva. Ovo ubojstvo nije dovelo do pogoršanja odnosa između Hrvata i Srba. Nije došlo ni do krvave osvete, a svi dobronamjerni ljudi sisačke općine osuđuju zločin i s pravom očekuju da ruka pravde uhvati ubojice i njihove nalogodavce.“²² i broj 4 - *Mi se borimo za dobru stvar, a ne za sebične ciljeve* 5 puta: „Ako se bore za pravednu stvar i misle da nisu teroristi i četnici, zašto se skrivaju od novinara“²³. Točka broj 2 - *Neprijatelj je isključivi krivac za rat* 3 puta: „Informacije o novim zločinačkim četničkim pohodima stalno stižu, sve je više mrtvih i ranjenih, a luđačka i genocidna politika srpskih vođa, vodi sve dalje od mira“²⁴ te točke broj 10 - *Izdajnik je onaj tko sumnja u naše izvještaje*: “jer Mikelić je zabranio prodaju „Slobodnog tjednika“ u Petrinji. Čitam vas od prve do posljednje stranice, a shvatio sam da ste najiskreniji“²⁵ s dva i 8 - *Našu stvar podupiru umjetnici i intelektualci*: „Naše iznenađenje bilo je veliko kada smo upoznali i ključne ljude obrane Sunje - Slobodana Praljka, zagrebačkog filmskog režisera. Hemingway, kako su Praljka zvali novinari španjolske televizije, rukovodi obranom Sunje i okolice“²⁶ jednim pojavljivanjem. Točku broj 9 - *Naša misija je sveta* nismo pronašli niti u jednom tekstu.

Kao što se vidi, broj tekstova je manji u odnosu na broj pojavljivanja u navedenim točkama. Razlog tomu je to što pojedini tekstovi u sebi sadrže više analiziranih točaka. Samo jednu točku možemo pronaći u 16 tekstova, 15 ih sadrži

¹⁹ „Pucati na špijune bez zaustavljanja“, Slobodni tjednik, br. 82, 17.10.1991.

²⁰ „S Aksentijevićem kod Tarbuka“, Slobodni tjednik, br. 110, 29.4.1992.

²¹ „Nevidena tortura u paklu Šamarice: Mučili su me pet dana“, Slobodni tjednik, br. 72, 8.8.1991.

²² „Tjeralica za krvavim Božidarom Babićem“, Slobodni tjednik, br. 56, 20.4.1991.

²³ „Banija: Nastavak prljavog rata: Četnici ne biraju žrtve!“, Slobodni tjednik, br. 70

²⁴ „Četnici šire front: Banija u krvi i dimu“, Slobodni tjednik, br. 71, 1.8.1991.

²⁵ „Dvije godine vjernosti“, Slobodni tjednik, br. 100, 19.2.1992.

²⁶ „Neosvojivi sunjski bedem - klin u banijskom trokutu“, Slobodni tjednik, br. 79, 26.9.1991.

dvije, a pet tekstova sadrži tri različite točke . Od 44 analizirana teksta, samo ih 8 ne zadovoljava uvjete za ispunjavanje analitičke matrice 10 načela propagande. U 33 teksta možemo pronaći točku 3 – *Neprijatelj ima demonske osobine* ili točku 6 – *Neprijatelj se koristi nedopuštenim oružjem*, samostalno ili u kombinaciji s nekom drugom točkom ili točkama. Budući da je 26 tekstova koje smo analizirali objavljeno u razdoblju od srpnja do prosinca 1991. odnosno u fazi najintenzivnijih ratnih zbivanja, njihov fokus je usmjeren na stvaranje negativne slike o neprijatelju, odnosno Srbima. Na temelju analiziranog, možemo zaključiti kako se *Slobodni tjednik* služio klasičnim instrumentima ratne propagande sažetim u deset navedenih načela.

5.4. Analiza tekstova prema vrsti propagande

Budući da je prošlo skoro 20 godina od vremena u kojem su napisani tekstovi koje smo analizirali, teško je utvrditi izvor odnosno činjenice o kojima tekstovi pišu. Samim time određivanje vrste propagande je također otežano. Kriteriji koji su nam služili za određivanje propagande su istinitost informacija odnosno izvor, odnos prema protivničkoj strani te fotografije koje prate tekst.

Od 8 tekstova u kojima nismo pronašli niti jednu točku iz načela ratne propagande navedenih u prethodnom potpoglavlju, tri teksta bave se gospodarstvenim temama: *"Guverner" mr. Ivan Bobetko: sisački Eliot Ness, Tajni poslovi direktora "Sisačke banke": SDP stvara stranačku banku, Potpredsjednik sabora prodao neposojeću koksaru*. Teme o kojima pišu su potkrepljene činjenicama o različitim zbivanjima, pokazateljima i osobama iz gospodarstva i politike.

Tri teksta²⁷ bave se istragama ubojstava koje ne možemo kategorizirati kao propagandistički tekst analizirajući ratnu propagandu, međutim navedeni tekstovi potpisani su pseudonimima ili akronimom STOS što u punom nazivu znači ST-ova obaviještajna služba, a zaključci koje izvide ne temelje se na dokazima nego indicijama i glasinama.

²⁷ „*Ledererovo ubojstvo bilo je planirano*“, Slobodni tjednik, br. 75, 29.8.1991., „*Tko je otmičar Josipa Paradinovića*“, Slobodni tjednik, br. 105, 25.3.1992., „*Planirano ubojstvo sisačkoga policajca*“, Slobodni tjednik, br. 109, 22.4.1992.

Jedan tekst opisuje život na granici s okupiranim područjima za kojeg možemo zaključiti da je napisan na temelju činjenica, odnosno viđenog na terenu i iz razgovora s tamošnjim stanovništvom. Za razliku od većine ST-ovih tekstova, ovaj ne sadrži vulgarnosti niti potencira negativne emocije kod čitatelja pa smo ga označili neutralanim odnosno ne sadrži propagandu.

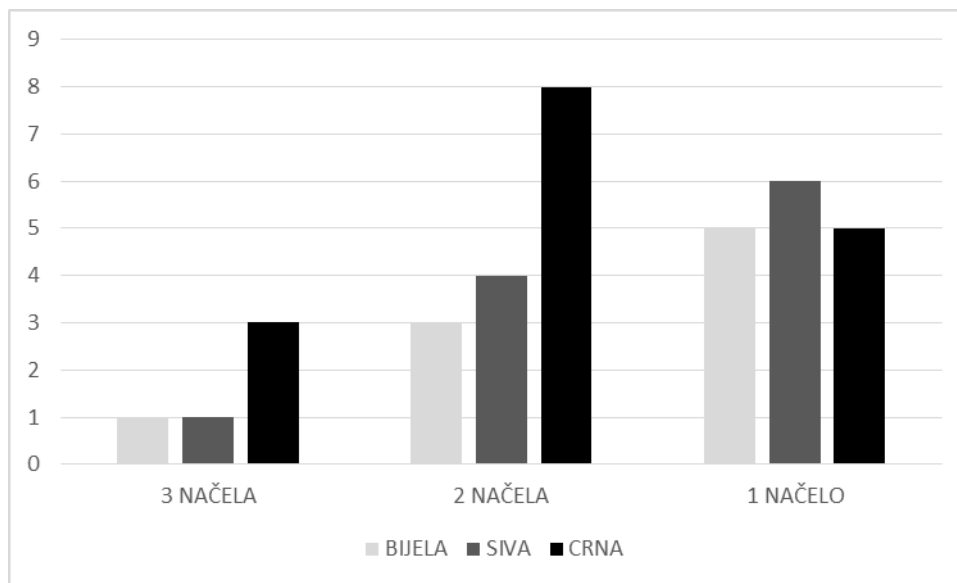
Posljednji tekst *Arkan - Miloševićev dvorski terorist*, možemo kategorizirati kao tekst crne propagande budući da se pokušava stvoriti dojam ratne atmosfere i straha u Hrvatskoj iako je napisan u prosincu 1990. godine kada situacija u Hrvatskoj nije bila toliko dramatična: „*Od početka prosinca, svaki građanin Hrvatske živi doslovno u strahu... Ističu također kako su videli da su Beograđani naoružani. Za umrijet od smijeha. Hrvatima je više dosta tih „slučajnosti“ koje to zapravo i nisu jer je Vožd premudar da bi se oslanjao na njih. Njegovi su aduti Arkan i njemu slični. Zato Hrvatska i strepi. Drhti.*“

Od preostalih 36 tekstova, 9 tekstova možemo kategorizirati kao bijelu propagandu. To su intervjui s različitim stradalnicima rata ili vojnim zapovjednicima te izvještaji s ratišta u kojima se navode imena ljudi s kojima se razgovara. Stoga taj izvor možemo smatrati pouzdanim, a činjenice točnim.

Sivu propagandu možemo prepoznati u 11 tekstova. Glavni kriterij za određivanje sive propagande je vrijeđanje neprijatelja i izvor informacija koji je neodređen (razgovori s izvorima kojima ne navode imena ili korištenje fraza poput *javljeno nam je*) pa ne možemo utvrditi istinitost informacija. Sivom propagandom kategorizirali smo tekstove koji se odnose na omalovažavanje protivnika ili političkih suparnika ili koji su temeljem nekoliko činjenica iskonstruirali priču čija je istinitost upitna. U tekstu *Unprofor oduzima hrvatsko selo Brest* novinar u razgovoru s mještanima Bresta opisuje život na granici s okupiranim područjima. Međutim, protivničkoj stranu daje animalne karakteristike: „*Drago nam je tek kasnije kazao zašto je bolje da ostavimo automobil i krenemo pješice prema četnicima. Privukao bi ih zvuk motora, a kada su uznemireni, jako se ljute i mogu otvoriti vatru... Prošetali smo s Dragom potpuno pustom cestom. Upozorio nas je da ne radimo nagle pokrete jer da nas četnici budno promatraju... Život sa susjedima četnicima Jagićima je postala svakodnevnica. Mali Danijel poziva nas da prespavamo u njihovoj kući. Četnici se noću privuku uza samu obalu i dozivaju Brešćane...*“

Crnu propagandu nalazimo u 16 tekstova. Tekstovi su potpisani pseudonimima, sadrže eksplicitne slike unakaženih ljudskih tijela, izmišljene ekskluzivne reportaže poput prislušivanja generala Rašete ili fotografija iz neprijateljskih stožera za koje ne daju nikakvo objašnjenje kako su ih snimili. Tekst iz listopada 1991. „*Ima li tko da nije ubio ustašu?*“ počinje karikaturalnim citiranjem: „*Vidi, vidi vraga, eto šesnaest ustaša, bit će posla!*“, kazao je *Dragan Sanader, petrinjski krvnik...*“

Sljedeća slika pokazuje odnos između vrste propagande i načela ratne propagande.

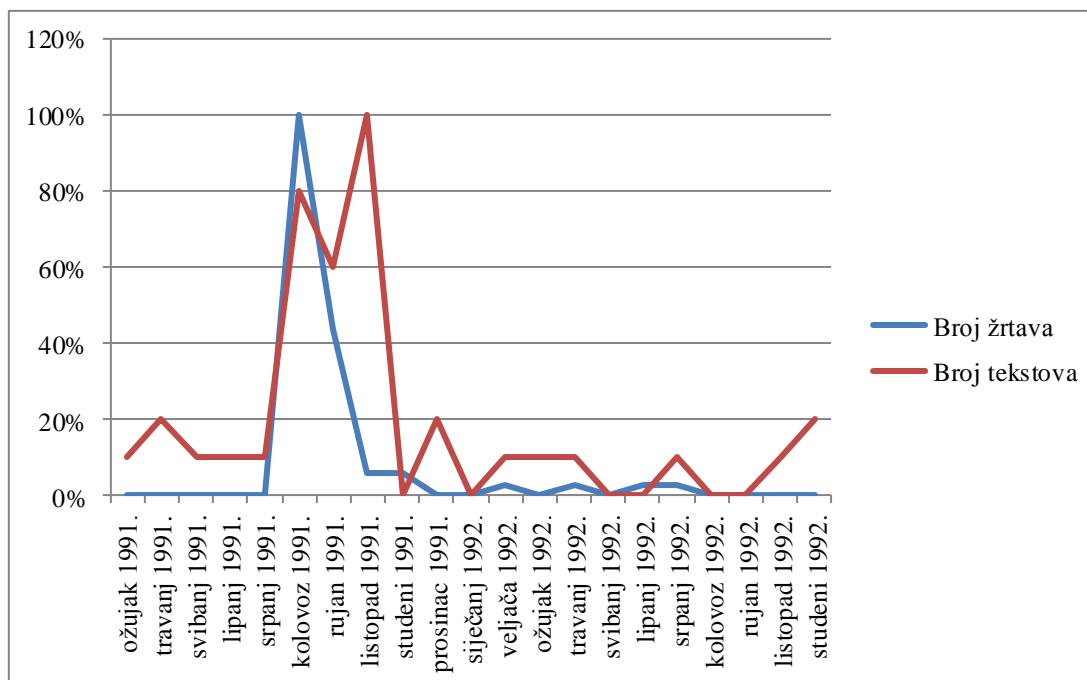
Slika 5. Odnos između vrste propagande i načela ratne propagande

Kao što slika pokazuje, crna propaganda je izraženija kod tekstova koji sadrže tri ili dva načela, dok oni u kojima možemo prepoznati samo jedno načelo ratne propagande podjednako sadrže bijelu, sivu i crnu propagandu. U slučaju Slobodnog tjednika možemo zaključiti da je snaga ratne propagande u proporcionalnom odnosu s crnom propagandom. Također, vidimo kako se više od pola tekstova odnosi na crnu i sivu propagandu što nas navodi na zaključak kako je *Slobodni tjednik* svoje tekstove pisao uglavnom temeljem nepoznatih ili izmišljenih izvora ne provjeravajući činjenice, omalovažavajući svoje protivnike, a sugestivnim fotografijama i konstrukcijama ohrabivali su atmosferu straha i nepovjerenja koja je prevladavala u Hrvatskoj odnosno u Sisku u to vrijeme.

6. Odnos intenziteta propagande s brojem žrtava

Naša treća hipoteza govori da je *intenzitet ratne propagande u odnosu s intenzitetom ratnih zločina počinjenih prema srpskom civilnom stanovništvu*.

U sljedećem grafu usporedit ćemo broj zločina s brojem tekstova koji odgovaraju načelima ratne propagande, analiziranim u prethodnim poglavljima²⁸ u Slobodnom tjedniku u pojedinim mjesecima. Brojevi su prikazani u postocima, gdje u slučaju Slobodnog tjednika 100% reprezentira najveći broj tekstova o Sisku i Baniji (9, listopad 1991.), a kod broja žrtava je to 32, u kolovozu 1991.

Slika 6. Usporedba intenziteta propagande s brojem žrtava

Plava linija označava broj žrtava, a crvena broj tekstova. Iz grafa je vidljivo kako broj ubojstava svoj vrhunac doseže u kolovozu, dok broj tekstova najveću frekvenciju doseže u listopadu. U rujnu su frekvencija izlaženja tekstova i broj ubojstava relativno jednaki.

Također, iz grafa je vidljivo (kao i iz Slike 1.) kako ubojstava civila nije bilo do kolovoza 1991. dok su tekstovi s propagandnim sadržajem sustavno izlazili još od ožujka 1991. Isto tako, *Slobodni tjednik* je i cijelu 1992. objavljivao tekstove o Sisku

²⁸ Ovdje smo također zbog preglednosti i sažetosti prikaza izostavili tekst iz rujna 1993.

koji bi se mogli kvalificirati kao propagandni dok su ubojstva u istom razdoblju bila sporadična.

Ako tendenciozno čitamo rezultate iz grafa, mogli bismo zaključiti kako je širenje nacionalizma i stavljanje Srba u poziciju dežurnog krivca kroz ranije mjesece 1991. godine rezultiralo eskalacijom ubojstava u kolovozu i rujnu. S obzirom da su u tom razdoblju započeli i topnički napadi na Sisak te se ratna zbivanja kretala prema svom vrhuncu, ne možemo pouzdano govoriti o odnosu između ratnih zločina i pisanja Slobodnog tjednika, a povezanost, ako i postoji, može se tumačiti i ratnim okolnostima, a ne ratnom propagandom koju je širio *Slobodni tjednik*.

7. Zaključak

Postoje različite teorije o tome zašto je raspad Jugoslavije završio toliko krvavim i žestokim bratoubilačkim ratovima. Jedna od njih je i ona o medijskoj propagandi koja je bila u službi vladajućih struktura kojima je rat bio u interesu kako bi zadržali svoje nove društvene pozicije.

Mnogi izvještaji, studije, članci i neposredna svjedočanstva otkrivaju kako su od kraja 80ih do početka 21. stoljeća nacionalističke politike u bivšoj Jugoslaviji, imale zajedničku značajku, a to je da su ih omogućavali i podržavali mediji, koji su postali jedni od najodanijih pristaša nacionalističkih stranaka na vlasti u raznim republikama. (Brosse, 2003.)

Masovni mediji su najjači instrument širenja propagande. U doba rata, ona je vrlo važna budući da omogućuje vlastima prenošenje zamišljenih ciljeva prema javnosti i osigurava njihovu podršku. Što je strah od neprijatelja veći, više je prostora za autoritarnog vođu te ograničavanje sloboda. Uloga medija je oblikovanje slike o neprijatelju, a to je najučinkovitije objavljivanjem dezinformacija te stvaranjem obmane.

Slobodni tjednik je zasigurno bio medij koji je propagandu širio bez imalo zadržke, pravdajući se domoljubljem. Valja napomenuti kako *Slobodni tjednik*, kao privatni medij, spomenutu propagandu nije širio po nalogu vladajućih struktura. Propaganda prisutna u listu naizgled je rezultat osobnih predrasuda, netrpeljivosti i uvjerenja njegovog uredništva, na čelu s Marinkom Božićem kao glavnim urednikom. Iako Božić u prvo vrijeme glorificira novu vlast i predsjednika Tuđmana, slučaj Vukovara pokazuje kako ta potpora ipak nije bila bezuvjetna, odnosno, da postoji nešto više na ljestvici vrijednosti Slobodnog tjednika. Je li to želja za senzacionalizmom, destruktivno domoljublje ili zakulisne političke igre, u ovom trenutku ne može se ustvrditi.

Budući da slučaj ubojstva Srba u Sisku nije dobio svoj epilog i previše je toga ostalo nerazjašnjeno, teško je upuštati se u njegove uzroke. U ovom radu pokušali smo istražiti odnos intenziteta propagande s brojem zločina. Rezultat je na neki način i bio očekivan. Ljeto i jesen 1991. bio je period najintenzivnijih ratnih zbivanja u Sisku pa su

u to doba novine najviše pisale o Sisku, što je ujedno bilo i doba kada je najviše ljudi ubijeno.

Tražeci literaturu za ovaj rad, mogli smo ustvrditi da slučaj Siska, ne samo da nije dobio svoj sudski rasplet nego i da se znanstvena zajednica nije previše upuštala u uzroke i posljedice ratnih zločina u Sisku. Također, za razliku od ratne 1991. ni mediji ne pokazuju interes za Sisak budući da s više pozornosti prate slične slučajeve u Hrvatskoj poput Lore, Gospića ili Osijeka, no one u Sisku.

LITERATURA

Arhiva Documente - centra za suočavanje s prošlošću, projekt „Dokumentiranje ljudskih gubitaka“

Bjelajac, M., Žunec O. (2010.), *Rat u Hrvatskoj 1991.-1995.*. U Ingraio, C., *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*. Sarajevo: Buybook

Brosse de la, R. (2003), „*Political propaganda and the plan to create a „State for all Serbs“*“, a report compiled for the ICTY Prosecutor in the case against Slobodan Milošević.

http://www.stadensomoffrades.se/de_la_brosse_political_propaganda_pt1.pdf

Chomsky, N. (2002) *Mediji, propaganda i sistem*. Zagreb: Što čitaš?

Documenta - centar za suočavanje s prošlošću (2011), *Zakašnjeli kazneni progon za neriješene zločine u Sisku 1991. – 1992. godine*

http://www.documenta.hr/assets/files/objave/2011%2006/2011.06.20_sisak.pdf

(2.6.2015.)

Gajdak, Đ. (2008) *Sisačka bojišnica 1991.-1995.* Sisak: Narodna knjižnica i čitaonica Sisak

Halmi, A. (1996) *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*. Zagreb: A.G.Matoš d.d.

Hudelist, D. (1992) *Novinari pod šljemom*. Zagreb: Globus

Jergović, B. (2004) *Odmjeravanje snaga*. Zagreb: Sveučilišna knjižara

Kanižaj, I. (2011) *Propaganda protiv istine: slike rata u medijima 1991. godine*. U

Cipek, T. (ur.) *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Zagreb:

Disput

Jowett, J, O'Donnell V. (1999) *Propaganda and persuasion*. Sage Publications

Kunczik, M., Zipfel, A. (2006) *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*. Zagreb:

Zaklada Friedrich Ebert

Kurspahić, K. (2003.) *Zločin u 19:30*. Beograd: Dan Graf

Milas, G. (2005) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*.

Zagreb: Naklada Slap

Ponsonby, A. (1928.) *Falsehood in War-Time*

<http://www.vlib.us/wwi/resources/archives/texts/t050824i/ponsonby.pdf> (20.4.2015.)

Pokos, N., Živić D. (2000), *Demografska obilježja Siska* u: Rogić, I., Mikić, M., Miletić, A., (ur.) *SISAK 2000+ : sociodemografska uporišta budućeg Siska*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Pravomoćna sudska presuda Vladimiru Milankoviću

http://www.documenta.hr/assets/files/Sudjenja/sudjenja/1812014_rh_v_vladimir_milankovic_presuda.pdf (25.5.2015.)

Predigra za diktaturu. Feral Tribune, br. 498, 4.3.1995.

Rašeta, B. (1998) *Slobodni tjednik* i rat u Hrvatskoj. *Ljetopis Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta"*, 3 (1998); str. 140-156

Senjković, R., (2001) Propaganda, mediji, heroji, mitovi, i ratnici. *Polemos* 4 (2001.); str. 33-79

Šiber, I. (1998.) *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura

Thompson, M. (1995) *Kovanje rata*. Zagreb: HHO

Zločini u Sisku kao paradigma, Hrvatska ljevica 7, 2002.

Žunec, O. (2007) *Goli život I* Zagreb: Demtera

POPIS ANALIZIRANIH TEKSTOVA IZ SLOBODNOG TJEDNIKA

1. Arkan - Miloševićev dvorski terorist, br. 39, 19.12.1990.
2. Zavrzleme u sisačkom hramu pravde: Općinski kadija tuži i sudi, br. 50, 9.3.1991.
3. Babićeva turneja prisjedinenja, br. 54, 6.4.1991.
4. "Guverner" mr. Ivan Bobetko: sisački Eliot Ness, br. 55, 13.4.1991.
5. Tjeralica za krvavim Božidarom Babićem, br. 56, 20.4.1991.
6. Mućke u Sisačkoj banci i općini: Novac sisačke privrede u Srbiji, br. 61, 25.5.1991.
7. SISAK: Imena 14 apostola zla Vampiri KOS-a su spremni, br. 66, 29.6.1991.
8. Banija: Nastavak krvavog rata, br. 70, 25.7.1991.
9. Četnici šire front: Banija u krvi i dimu, br. 71, 1.8.1991.
10. Banda Kapetana Dragana: "Pobićemo sve Hrvate!", br. 71, 1.8.1991.
11. Neviđena tortura u paklu Šamarice: Mučili su me pet dana, br. 72, 8.8.1991.

12. Pozadinska peta kolona: Krajina na jaslama Željezare i Rafinerije, br. 73, 15.8.1991.
13. Sve o Milanu Zoriću ubojici Gordana Lederera, br. 74, 22.8.1991.
14. Dossier: Koljači s Banije, br. 74, 22.8.1991.
15. Krvavi pir kod Petrinje, br. 74, 22.8.1991.
16. Križni put Marka Klobučara, br. 74, 22.8.1991.
17. Ledererovo ubojstvo bilo je planirano, br. 75, 29.8.1991.
18. Ubijao i srpske emigrante, br. 76, 5.9.1991.
19. Zgazio djevojčicu sravnio Petrinju, br. 77, 12.9.1991.
20. Damir Tkalčević, dječak bez ruku iz Gline: "Mama i tata me čekaju...", br. 77, 12.9.1991.
21. Neosvojeni sunjski bedem - klin u banijskom trokutu, br. 79, 26.9.1991.
22. Đuro Brodarac prvi policajac i narodni tribun Banije: Gdje Srbin zapovijeda Hrvatska pada, br. 80, 3.10.1991.
23. Četnici siluju oficirske žene: Tarbuka otjerao Mikelićev čovjek, br. 80, 3.10.1991.
24. Najteži dani Gavrilovića: Smrad pokvarenog mesa, br. 80, 3.10.1991.
25. Karlovac i Sisak - centri Korduna i Banije tuku se nemilosrdno iz zraka i artiljerijskim napadima srbo-četnika: Snažni trzaji srpskih kartografa, br. 81, 10.10.1991.
26. Četnici na Baniji - u njihovim redovima vlada grozna epidemija tifusa, dizenterije i kolere: "Braćo tifusari, preko vode do slobode!", br. 81, 10.10.1991.
27. Rašeta: Pojest ću svaku granatu koja padne na Sisak, br. 82, 17.10.1991.
28. Pucati na špijune bez zaustavljanja, br. 82, 17.10.1991.
29. Banijski "partizani" se napili i poubijali, br. 82, 17.10.1991.
30. Objavljujemo popis Petrinjaca koji su masakrirali najmanje šesnaest hrvatskih policajaca i gardista: "Ima li tko da nije ubio ustašu?", br. 84, 31.10.1991.
31. Petrinjske noći dugih noževa, br. 89, 4.12.1991.
32. Tajni poslovi direktora "Sisačke banke": SDP stvara stranačku banku, br. 90, 11.12.1991.
33. Kopali djeci oči, rasporeli trbuh trudnice, br. 92, 23.12.1991.
34. Dvije godine vjernosti, br. 100, 19.2.1992.
35. Svi koje smo prozivali gledaju nas preko nišana, br. 102, 4.3.1992.
36. Umjesto mira, Sodoma i Gomora, br. 104, 18.3.1992.

37. Tko je otmičar Josipa Paradinovića, br. 105, 25.3.1992.
38. Planirano ubojstvo sisačkoga policajca, br. 109, 22.4.1992.
39. S Aksentijevićem kod Tarbuka, br. 110, 29.4.1992.
40. Potpredsjednik sabora prodao nepostojeću koksaru, br. 120, 8.7.1992.
41. Unprofor oduzima hrvatsko selo Brest!, br. 135, 16.10.1992.
42. Sunja: Na nišanu četničkih snajpera, br. 139, 13.11.1992.
43. Cijevi Unprofora okrenute prema Sisku, br. 141, 27.11.1992.
44. Rat do oslobođenja: Panika u Petrinji, br. , 17.9.1993.

SAŽETAK

Psihološki faktor u ratu jednako je važan kao i vojni. Cilj propagande je držati visoki moral vlastitog stanovništva te poticati mržnju prema neprijatelju. U Prvom svjetskom ratu države su prvi puta koristile propagandu kao sredstvo ratovanja da bi je u Drugom svjetskom ratu Goebbels usavršio, zahvaljujući čemu je mobiliziran toliko velik broj Nijemaca.

Prije raspada Jugoslavije mediji su pripremali teren za ratove potičući nacionalizam, za što su imali potporu vladajućih struktura. U Hrvatskoj je vladajuća stranka HDZ postavljala svoje ljude na ključna mjesta vodećih medija. *Slobodni tjednik*, iako je bio privatni medij, također se priključio podupiranju rastućeg nacionalizma te stajao uz vladajuću stranku sve do pada Vukovara kada je počeo optuživati HDZ za izdaju. Hrvatska je u srpnju 1991. ušla u stanje otvorenog rata sa srpskim pobunjenicima. Topnički napadi na Sisak započeli su 2. rujna iste godine i trajali sve do siječnja 1992. kada je potpisano primirje. Do Oluje i konačnog završetka rata u Hrvatskoj, Sisak se nalazio na samoj liniji obrane, samo nekoliko kilometara od okupiranog područja.

U ljeto i jesen 1991. događaju se ubojstva srpskih civila, provedena bez ikakvih suđenja i znanja njihovih obitelji. Procjenjuje se da je broj žrtava između 100 i 150, no budući da to nije potvrđeno, u radu smo se koristili brojkom od 55 žrtava za koje su utvrđene okolnosti i datum ubojstva. Analizom sadržaja *Slobodnog tjednika* utvrđeno je kako je taj list širio ratnu propagandu i kako je intenzitet ratne propagande u odnosu s intenzitetom ratnih zločina počinjenih prema srpskom civilnom stanovništvu u Sisku. Međutim, ujedno se radi i o razdoblju u kojem su ratna zbivanja bila na vrhuncu, stoga se ne može utvrditi jasnija povezanost.

Ključne riječi: *mediji, ratna propaganda, ratni zločin, Sisak, Slobodni tjednik*

SUMMARY

In matters of war, the psychological factor is equally important as the military one. As such, the aim of propaganda is the upkeep of moral of the domestic population, as is the encouragement and nurturing of hatred toward the enemy. During WWI, the involved country-states, utilized planned and systematic propaganda as a means of warfare for the first time. Such methods were later embraced and perfected by Josef Goebbels, resulting in the success of massive military mobilization of the German populace. Before the fall of Yugoslavia, the media set the terrain for the ensuing wars by encouraging and rallying nationalism, with the implicit and explicit support of the ruling establishment. In Croatia, the then ruling HDZ party, implemented their own personnel and members into key positions of the leading media. ST, although a privately owned media, unequivocally supported and enticed the growing nationalism, and the politics of the ruling party, until the fall of Vukovar, where it accused HDZ of treason.

Croatia entered the state of open warfare with the Serb insurgents in July of 1991, while the JNA artillery attacks on Sisak commenced on September 2nd of the same year. The artillery shelling continued until January of 1992, when a truce treaty was signed and enacted. Up until operation Storm, and the final end of armed conflict in Croatia, Sisak remained at the front lines of defense, just a few kilometers from the occupied territories.

During the period of summer and fall of 1991, the executions of the Serb civilians occur and surface. They were enacted outside any trial or legal proceedings and without the knowledge of the victims' families. The number of victims is, by various concurring sources and testimonies, assessed to be between 100 and 150, but since this information has not been formally acknowledged, this research used the number of 55 such casualties, for which the circumstances and the date of execution were determined.

Analyzing the content of *Slobodni tjednik*, it was determined that this publication used, created and dispersed war propaganda, and that the intensity of such propaganda was in relation with the intensity of war crimes committed against the Serb civilian population

of Sisak. However, during this period the armed conflict in general reached its peak, as such, at this time, we were unable to determine an empirical link.

Keywords: *media, war propaganda, war crime, Sisak, Slobodni tjednik*